

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Məmmədli Nəbatxanım Muxtar qızı

“Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq və onun inkişaf problemləri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: **050409 - “Biznesin idarə edilməsi”**

İxtisaslaşma: **“Biznesin təşkili və idarə edilməsi”**

Elmi rəhbər: **dos. Musayev G.C.**

Magistr proqramının rəhbəri: **i.e.n., b/m. Şükürova A.S.**

“Biznesin idarə edilməsi”
kafedrasının müdiri: **i.ü.f.d., dos. Əliyev.M.Ə**

BAKİ-2018

Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq və onun inkişaf problemləri

Giriş	3
-------------	---

I FƏSİL Sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinin nəzəri və metodoloji əsasları

1.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinə iqtisad elmində nəzəri-metodoloji yanaşmalar	5
1.2. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazası	8

II FƏSİL Azərbaycanda kiçik sahibkarlığın mövcud vəziyyəti

2.1. Azərbaycan sahibkarlıq mədəniyyətinin tarixi aspektləri	17
2.2. Kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud vəziyyətinin təhlili	26
2.2.1. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün 2016-cı il üzrə kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinin qiymətləndirilməsi hesabatı	33
2.2.2. 2017-ci il üzrə yekun nəticələr	38
2.3. Kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili sahəsində əsas problemlər	45

III FƏSİL Azərbaycanda kiçik sahibkarlığın təkmilləşdirilməsinin əsas aspektləri

3.1. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	49
3.2. Əhalidə sahibkarlıq mədəniyyətinin inkişaf imkanları	56
3.3. Kiçik sahibkarlıq üçün infrastrukturun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	61
Nəticə və təkliflər	67
Ədəbiyyat siyahısı	71
Xülasə	

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı - Bazar iqtisadiyyatında dinamikliyi və aktivliyi təmin edən azad rəqabətin formalaşma və inkişafı üçün kiçik sahibkarlığın xüsusi yeri var və bu sahibkarlıq növü onun əsas amillərindən biri kimi hesab edilir. Belə ki, son 25 ildə bazar prinsiplərinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərən ölkənin iqtisadi sisteminin təkmilləşməsi istiqamətində tənzimləyici siyasət aparan Azərbaycan Respublikası kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf və təşəkkülü ilə bağlı bir çox məqsədyönlü və sistemli tədbirləri həyata keçirir. Buna baxmayaraq, kiçik sahibkarlıq sahəsində hələ də bir sıra problemlər mövcuddur.

Eyni zamanda, haqsız rəqabət kimi bir sıra amillərin qarşısının alınması və ümumiyyətlə aradan qaldırılması üçün tədbirlər ön plana çəkilməli, kiçik sahibkarlığda daha səmərəli fəaliyyəti təmin etmək üçün dövlətin strateji siyasəti daha düzgün müəyyənləşdirilməlidir, daimi olmalıdır, təsərrüfatın istənilən sahəsi ilə məşğul olan kiçik sahibkarların arasında baş verə biləcək hər hansı bir inhisarçılıq meyilləri bazar prinsipləri əsasında aradan qaldırılmalıdır.

Azərbaycanda kiçik sahibkarlıqda kapital qoyuluşu, maliyyə resurslarının tapılmasındakı çətinliyi, vergi siyasətində hal-hazırda mövcud olan anlaşmazlıqlar, kreditlərin əldə edilməsi ilə bağlı proseslərin mürəkkəbliyi, informasiya və texniki baza səviyyəsinin aşağı olması, onların ölkə ərazisində qeyri-bərabər paylanması, hələ də tam formalaşdırılmamış bazar infrastrukturunu və onun müasir tələblərə uyğun səviyyədə təşəkkül tapmaması, daxili bazardakı müəyyən mənada məqsədəuyğun şəkildə qorunmama, qanunverici bazanın kifayət qədər əksikliklərin, köhnəlmə və uyğunsuzluqların olması, mövcud qanunvericilikdə bir sıra ciddi boşluqların mövcudluğu, qanunvericilik bazasının əhatə dairəsinin lazımi qədər tam olmaması və s. bu sahədə ciddi problemlərin mövcud olduğunu göstərir.

Bu cəhətdən bu mövzunun aktuallığı bazar iqtisadiyyatının daxili məntiqindən və öz təbiətindən qaynaqlanan kiçik və orta sahibkarlıq üçün dövlət dəstəyinin hüquqi

təminatı kimi məsələlərin öyrənilməsi və mövcud bir sıra boşluqların olması ilə bağlıdır.

Tədqiqatın predmet və obyektı - Tədqiqatın mövzusunun predmetini sahibkarlıq sistemində kiçik sahibkarlıqda dövlətin dəstəyinin hüquqi təminatının ətraflı şəkildə öyrənilməsi, obyektini isə Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq üçün qanunvericilik bazası və bu bazanın təkmilləşdirilməsi sahəsində imkanların araşdırılması məsələsini təşkil edir.

I FƏSİL Sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinin nəzəri və metodoloji əsasları

1.1 Sahibkarlıq fəaliyyətinə iqtisad elmində nəzəri-metodoloji yanaşmalar

Sahibkarlıqla bağlı fikirlərin tarixi inkişafı geniş diapazonlu bir mövzudur və nəzəriyyəçidən-nəzəriyyəçiyə, dövrdən-dövrə, mövzudan-mövzuya və s. şəkildə izah edilə bilər. Sahibkarlıq anlayışının razılaşdırılmış konkret bir tərfi olmasa da bu vaxta kimi deyilən fikirlərdə ümumi bir yanaşma var – Sahibkar digər insanlarla müqavilə bağlayır və müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsindən sonra qalıqları tələb edir. Müasir istifadəsində, "sahibkar" xüsusən, kommersiya şirkətini, əksər hallarda şəxsi maliyyə riskini ortaya qoyan bir müəssisə ilə məşğul olan bir şəxsdir.

Sahibkarlıq, ölkələrin inkişafında aparıcı rol oynadığından ötürü bəşəriyyət tarixində köçəri həyatdan oturaq əkinçilik cəmiyyətinə, kənd təsərrüfatı cəmiyyətindən sənaye cəmiyyətinə, sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçişlərdə həmişə əhəmiyyətli bir anlayış olmuşdur.

Sahibkarlıq fərdi və ictimai mənada, iqtisadi, sosial, psixoloji və texnoloji dəyişmə və inkişafın təbii bir dinamikası olduğundan və bu səbəbdən rifah yaratdığı üçün bir çox tədqiqatçının maraq mərkəzi olmuşdur. Bilindi ki, insanların ehtiyaclarının qarşılınması üçün məhsul və xidmət yaradılmalı, bu səbəbdən istehsal fəaliyyəti reallaşdırılmalıdır. İstehsal fəaliyyəti reallaşdırılarkən isə istehsal faktorları bir araya gətirilməlidir. Nə istehsal ediləcəyinə, kimlərə satılacağına, lazımlı işlərin kimlər tərəfindən ediləcəyinə, gəlir və xərclərin idarə edilməsinə qərar verilməli və istehsal amilləri beləcə bir araya gətirilməlidir. Beləliklə bütün bunları reallaşdıran insan "sahibkar" adlanır. Bu izahlardan irəli gələrək sahibkar elmi dildə belə ifadə edilmişdir: "Sahibkar müəssisəni quran, istehsal faktorlarını bir araya gətirərək məhsul və xidmət istehsal edən, gəlir əldə etməyi hədəfləyən və bunun üçün risk etməyi bacaran insandır."

Sahibkar, iqtisadi nəzəriyyədə ilk dəfə XVIII əsrin əvvəllərində Fransız əsli İrlandiyalı iqtisadçı Richard Cantillon (1697-1734) tərəfindən bu şəkildə təqdim olunmuşdur: "İnsanların, gəlir əldə etmək məqsədiylə bir işin risk təşkilini və

öhdəliyini öz üzərinə götürən şəxs olaraq qəbul etdikləri fərd sahibkar adlanır. ” XX əsrdən etibarən sahibkarlıq anlayışına yeni ölçümlər əlavə edilirdi.

Sahibkarlığı iqtisadiyyatda əsas rol olaraq görən iqtisadçılardan biri də Frank Knightdir (1885-1972). İlk olaraq, 1921-ci ildə Frank Knight “Risk, Uncertainty and Profit” adlı əsərində sahibkarlıq anlayışına “risk” amilini əlavə etmişdir. F.Knight əsərində sahibkarlığı əsasən qeyri-müəyyən, yəni nəzarətsiz və ehtimal baxımından qiymətləndirilə bilməz olaraq dəyərləndirirdi. Onun fikrincə sahibkar qeyri-müəyyənlik halında riski öhdəliyinə götürən istehsal faktorudur. Sahibkarın əldə etdiyi mənfəət onun qeyri-müəyyənlik şəraitində etdiyi risk nəticəsində qazandığı mükafatdır. Daha sonra Schumpeter tərəfindən sahibkarlığa “yenilikçi olma” anlayışı əlavə edilmişdir. İqtisadi tarixdə əhəmiyyətli yerə sahib olan Joseph A.Schumpeterin (1883-1950) fikrinə görə, sahibkarlar “statik” və “dinamik” olaraq iki yerə ayrılır.

Dinamik sahibkarlar: “Yeni tədarük mənbələri, yeni satış bazarları, yeni məhsullar, yeni proseslər, yeni təşkilati sistemləri tətbiq etməklə köhnəni yeni ilə əvəzləyən, qısaca daim yenilik (innovasiya) müddəti içində köhnəni tərk edib daha təsirli yeni yolları və üsulları istifadə edərək (dağıdıcı yaradıcılıq) yaşayan şəxslər” olaraq ifadə edilmiş və bu insanların iqtisadi inkişafın ən əhəmiyyətli faktoru olduğu qeyd olunmuşdur.

Schumpeter statik sahibkarları isə: “Dinamik sahibkarların liderliyində, iqtisadi inkişafın ölçülərini artıran şəxslər” olaraq izah etmişdir. Buna oxşar olaraq ediləcək bir təsnifat da yenilikçi və təqibçi sahibkarlardır. Yenilikçi sahibkarlar, mövcud olanla kifayətlənmədən bazardakı dəyişimi və inkişafı izləyən, yeni məhsul və xidmət hazırlayaraq yeni bazar axtarışlarına başlayan sahibkarlar olduğu halda, təqibçi sahibkarlar, yenilikçi sahibkarı təqlid edən sahibkarlar olaraq ifadə oluna bilər.

Sahibkarlıq haqda araşdırma aparmış nəzəriyyəçilərdən biri də David McClelland-dır (1917-98). Davranış elmləri nəzəriyyəsinə əsasən, sahibkarlıq sahəsində elmi tədqiqatlar aparan ilk nəzəriyyəçilərdən biridir. McClelland'ın araşdırmaları nəticəsində, sahibkarlıq ədəbiyyatında 1960-70-ci illər ərzində davranış elmləri kontekstində sahibkarlığın şəxsi keyfiyyətlərini önə çıxarıldı. McClellandın

sahibkarın xüsusiyyətlərinin psixo-analitik olaraq tədqiq olunduğu əsərində irəli sürdüyü ən maraqlı tərif - sahibkarın pul qazanma instinkti ilə yox uğur əldə etmə instinkti ilə hərəkət etdiyi fikridir. McClellandın araşdırmalarına əsasən sahibkarlarda ümumi olan və daha çox önə çıxan xüsusiyyətlər bunlardır

- a) Uğurlu olma instinkti
- b) Risk almağa meyilli olma
- c) İdarəetmə meyli
- d) Həddən artıq optimistlik

Türk Sənayeçiləri və İşadamları Dərnəyi (TÜSİAD) sahibkar anlayışını, “bilinənləri ən yaxşı edən və bacarıqlarına ağılını da qatmaqla, adi və qeyri-adi şəraitdə əmək və sərmayə qaynaqlarından məhsuldar şəkildə istifadə metodlarını düşünən, analiz edən, planlayan, qüvvəyə qoyan, tətbiq edən və nəticələrini monitorinq edə bilən şəxs” olaraq ifadə etdiyi halda, Türkiyə Gənc İşadamları Dərnəyi (TÜGİAD) isə sahibkar anlayışını *“fərsətlərdən yararlanaraq, yeni fərsətlər yarada bilmək üçün istehsal faktorlarını təşkil etmə və risk alma xüsusiyyətlərinə sahib olan insan”* olaraq izah edir.

Sahibkar anlayışına sosioloji, psixoloji və iqtisadi cəhətdən fərqli yanaşmalar mövcuddur.

İqtisadi cəhətdən sahibkar – istehsal faktorlarını bir yerə toplayaraq mal və xidmət istehsal edən, əvvəlki dəyərindən daha yüksək dəyər yaradan şəxsdir.

Psixoloji cəhətdən sahibkar - bir şeyi əldə etmək üçün təcrübələr aparan və uğurlu olduğu halda digərlərinin əlindəki səlahiyyət və gücü əldə etmək istəyində olan və bu məqsədlə hərəkət edən insanlardır.

Sosioloji cəhətdən sahibkar - cəmiyyət arasında hörmət və etibar edilən status olan insandır.

Sahibkarlıq bütün sahibkarlıq anlayışlarına əsasən sahibkar tərəfindən reallaşdırılan iş kimi təsvir edilə bilər. Sahibkarlıq anlayışı bir müddətdir. Buna görə də sahibkarlıq - bu müddət ərzində sahibkarın işlə əlaqədar fərsətləri tapmaq və

dəyərləndirmək üçün uyğun olan risk idarəetməsinin reallaşdırması və nəticə əldə etmək üçün lazım olan əlaqə və idarəetmə bacarıqları ilə dəyər yaratma müddətidir.

Nəticə olaraq bugünə kimi sahibkarlıq haqda fikirlər və ifadələr nəzərdən keçirildikdə sahibkarlıq ədəbiyyatının əsasən dörd dövrə bölündüyü görülür.

1860-1880-ci illər – sahibkarın ediləcək fəaliyyətlə əlaqədar məlumat toplama, faktorların ən effektiv şəkildə idarə edilməsi, sahibkarın öz iradəsi ilə hərəkət etməsi və istehsalın hesablanması kimi müəyyən edilir.

1890-1920 arasındakı dövrdə sahibkarlıq bir sahə kimi iqtisadiyyatda qəbul edilmiş və sahibkar iqtisadiyyatda əsas rol-aktyor olaraq hesab olunmuşdur. Bu dövrdə elmi araşdırmalarına başlayan Schumpeter, dünyada iqtisadiyyat sahəsində bu fikrin ən əhəmiyyətli nümayəndəsi olaraq ortaya çıxdı.

1950-1970-ci illər ərzində sahibkarın xüsusiyyətlərini davranış elmləri çərçivəsində tədqiq olunmuşdur. İqtisadi sahədə sahibkarın müvəffəqiyyət qazanması üçün lazım olan psixoloji xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilir və təhlil edilir.

1980-ci illərdən etibarən sahibkarlıq yeni bir ölçüyə qovuşdu. Məşğulluq və iqtisadi artımın yaradılmasında sahibkarlığın rolu statistik cəhətdən sübuta yetirilmişdir. Bu gün sahibkarlıq nəzəriyyəsi; yeni bir iş qurma prosesi olaraq sahibkarlıq, məşğulluq və iqtisadi artım yaratmaqda iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici gücünü vurğulayır.

1.2. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazası

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazası dedikdə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları, müxtəlif qanunlar, Nazirlər Kabinetinin qərarları, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları başa düşülür. “Sahibkarlıq fəaliyyəti barəsində” Azərbaycan Respublikası Qanunu birbaşa olaraq sahibkarlığa aid qanunlardan biridir. Bu qanununun 2-ci maddəsində qeyd edilir ki, sahibkarlıqla bağlı münasibətlər mülkiyyət formasından, fəaliyyət

növündən və sahəsindən asili olmayaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi barəsində” Konstitusiya aktı, “Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyi barəsində” Konstitusiya qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Mülkiyyət barəsində” Azərbaycan Respublikası qanunu və bunların əsasında qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Sahibkarlıq haqqında qanunvericilik - sahibkarlıq fəaliyyətini hüquqi tənzimləyən normativ aktların məcmusudur. Başqa sözlə, sahibkarlıq barəsində qanunvericilik sahibkarlıq hüququnun mənbəyini təşkil edir.

Konstitusiyamızın müxtəlif maddələri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə birbaşa və ya dolaylı yolla əlaqəlidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Müstəqilliyi barəsində 18 oktyabr 1991-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiya aktının 23-cü maddəsində Azərbaycan Respublikasında hər cür iqtisadi fəaliyyətin bazar münasibətlərinə və sahibkarlıq azadlığına əsaslandığı göstərilmişdir. Konstitusiyanın “İqtisadi inkişaf və dövlət” adlanan 15-ci maddəsində Respublikamızda iqtisadi inkişafın müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanaraq, xalqın rifahının yüksəlməsinə xidmət etdiyi öz hüquqi həllini tapmışdır.

Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, haqsız rəqabətə və iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa yol vermir, azad sahibkarlığa təminat verir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının “Azad sahibkarlıq hüququ” adlanan 59-cu maddəsində hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti, yaxud qanunla qadegan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququ göstərilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsində Azərbaycan Respublikasında mülkiyyətin toxunulmaz olması və onun dövlət tərəfindən müdafiə olunması öz əksini tapmışdır. Konstitusiyada göstərilmişdir ki, əsas inkişaf istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilən vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında qurulmasının mühüm şərtidir.

Vətəndaş cəmiyyətinin təbiətini səciyyələndirən, onun bazar iqtisadiyyatının mühüm amili kimi xarakterizə edən xüsusiyyətlərdən biri də mülki dövriyyədə tərəflər arasında münasibətlərin qarşılıqlı bərabərliyinə əsaslanmasıdır. Bazar iqtisadiyyatının ən mühüm prinsiplərindən biri kimi iqtisadi dövriyyədə tərəflərin bərabərliyi işgüzarlıq və sahibkarlıq fəaliyyətinin, təsərrüfatçılıq fəallığının artmasının əsas amillərindəndir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin 2-ci hissəsində göstərilir ki, mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Sahibkarın, eləcə də iqtisadi dövriyyənin digər subyektlərinin öz hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəmə təminatı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı, 29-cu və 60-cı maddələrində öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd edilir ki, “Hər kəsin dövlət orqanlarının, yaxud onların vəzifəli şəxslərinin qanunazidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində vurulmuş zərərin dövlət tərəfindən ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır”.

Konstitusiyanın 73-cü maddəsində göstərilir ki, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur. Heç kəs qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan qanunla göstərilmiş həcmdən əlavə vergilər və başqa dövlət ödənişləri ödəməyə məcur edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya qanunları Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi təminatında Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları sistemində hüquqi qüvvəsinə görə xüsusi yer tutur. “Sahibkarlıq fəaliyyəti barəsində” Azərbaycan Respublikası Qanunu respublikamızda sahibkarlığın prinsiplərini, onun fəaliyyəti subyektlərinin hüquq və vəzifələrini, dövlət tərəfindən müdafiə və stimullaşdırılmasının forma və üsullarını, sahibkarların dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının “Xarici investisiyanın qorunması barəsində” qanunu sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasını təşkil edən mühüm normativ sənədlərdən biri kimi respublikamızın ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsiplərini müəyyən edir, ölkəmizin iqtisadiyyatında xarici

maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl xarici texnikanın və texnologiyanın, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, bunlardan səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Qanunda sahibkarlıq fəaliyyətində haqsız rəqabətin, rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi, digər təsərrüfat subyektinin təsərrüfat fəaliyyətinin nüfuzdan salınması, rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə, haqsız sahibkarlıq fəaliyyəti, haqsız işgüzarlıq davranışı, istehlakçıların çaşdırılması formaları fərqləndirilir. Qeyd edilən qanunlarla yanaşı, sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində hüquq münasibətlərinin bu və ya digər formada hüquqi tənzimlənməsində Azərbaycan Respublikasının “Valyuta tənzimi barəsində”, “İnvestisiya fəaliyyəti barəsində”, “Haqsız rəqabət barəsində”, “Torpaq islahatı barəsində”, “Müflisləşmə və iflas barəsində”, “Reklam haqqında” və bir sıra digər qanunlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi təminatında qeyd olunan qanunların rolu və əhəmiyyəti şübhəsiz ki, əvəzsizdir, amma tənzimlənən bazar iqtisadiyyatının hüquqi bazası yalnız qanunlarla formalaşdırıla bilməz. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində konkret hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsində həmin qanunlarla yanaşı, sahibkarlıq hüququnun mənbələrini təşkil edən digər normativ aktlar - Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları xüsusi yer tutur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi barəsində” 2002-ci il 2 sentyabr tarixli fərmanı, həmin fərmanla təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi barəsində qaydalar” və “Xüsusi razılıq tələb edən fəaliyyət növlərinin Siyahısı”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 3 mart tarixli qərarı ilə təsdiqlənmiş “Ömtəə birjasi fəaliyyətinə xüsusi razılıq verilməsi qaydaları”-da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadagan edilməsi barədə” 1996-ci il 17 iyun tarixli fərmanı ilə istehsal, xidmət və maliyyə-kredit fəaliyyəti sahəsində əsassız

yoxlamalar qadagan edildi, cinayət işlərinin istintaqi istisna olmaqla, istehsal, xidmət və maliyyə-kredit fəaliyyəti sahəsində aparılan yoxlamaların əsasları, şərtləri və qaydaları müəyyənləşdirildi. Bununla da, iqtisadi münasibətlərin mövcud səviyyəsinə uyğun müvafiq dövlət nəzarəti mexanizmini tətbiq etmək, həmin nəzarətin daha məqbul vasitələrini seçmək, bazar münasibətlərin inkişafına mənfi təsir göstərəcək halların qarşısını almaq, sahibkarların qanuni maraqlarını daha etibarlı müdafiə etmək üçün inamli addım atıldı.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üzərində yoxlama və nəzarət funksiyalarını həyata keçirən dövlət orqanlarının işində yol verilən sui-istifadə hallarının tamamilə aradan qaldırılması, sahibkarlığa dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, hüquqi şəxslərin qeydiyyatı və lisenziyalasdırılması sahəsində süni maneələrin, süründürməçiliyin, qanunsuz imtinaların qarşısının alınması, məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 7 yanvar tarixidə “Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması barəsində” fərman imzaladı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurasının yaradılması barəsində” 2002-ci il 27 avqust tarixli fərmanı ilə yaradılmış həmin qurumun məqsədi Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı və bu sahəyə dövlət qaygisinin istiqamətləri barədə təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim etməkdən ibarətdir. Bu fərman ilə “Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu barəsində Əsasnamə”, həmin tarixli başqa bir fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitinin istifadəsi qaydaları” təsdiq edilmişdir. “Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 2 sentyabr tarixli fərmanı- həmin fərmanla “Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi barəsində Qaydalar” və “ Xüsusi razılıq tələb olunan fəaliyyət növlərinin Siyahısı” təsdiq edilmişdir. Qeyd edilən fərmalar vasitəsi ilə, xüsusi razılıq verilməsi tələb olunan fəaliyyət sahələrinin sayı 8 dəfədən artıq azaldılaraq 30-a endirildi. Halbuki, ölkəmizdə belə fəaliyyət sahələrinin sayı bu

fərmana qədər 240-dan çox idi. Eyni zamanda, həmin fərmanla lisenziya müddətləri uzadıldı, lisenziya verilməsi prosesində dövlət orqanları tərəfindən sui-istifadə hallarına yol verməyən və bu işdə şəffaflığı təmin edən qaydalar müəyyənləşdirildi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər barəsində” 10 sentyabr 2002-ci il tarixli, “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması barəsində” 28 sentyabr 2002-ci il tarixli fərmanları, eləcə də, 10 avqust 2000-ci il tarixli fərmanla təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin ikinci Dövlət Proqramı” sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının inkişafında və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 fevral tarixli fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial və iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq edilmiş, yalnız bir il ərzində həmin proqramın icrası nəticəsində 660 sənaye və emal müəssisəsi fəaliyyətə başlamış, yollar, qaz və su kəmərləri, elektrik ötürücü xətlər çəkilmiş, suvarma kanallarının inşası, rabitə və turizm xidmətlərinin yaxşılaşdırılması və digər sahələrdə çoxsaylı layihələr həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarı icra orqanı olan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin öz səlahiyyətləri daxilində ümumi qaydalar müəyyən edən və ölkəmizin Konstitusiyası ilə müəyyənləşdirilmiş qanunvericilik sisteminə daxil olan qərarları normativ hüquqi akt kimi sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və həmin qərarlardan daha yüksək hüquqi qüvvəsi olan başqa normativ hüquqi aktlara uyğun olmalıdır. Belə ki, Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktlar arasında ziddiyyət yarandıqda, daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan hüquqi aktlar tətbiq edilir. Nazirlər Kabinetinin öz qərarları arasında ziddiyyət olduqda, Azərbaycan Respublikası “ Normativ hüquqi aktlar barəsində” 26 noyabr 1999-cu il tarixli qanunun 7-ci maddəsinə əsasən, Nazirlər Kabinrtinin daha sonra qüvvəyə minmiş qərarı tətbiq edilir. Adətən, Nazirlər Kabinetinin qərarları öz

səlahiyyətləri daxilində qanunların və Respublika Prezidentinin fərmanlarının icrasını təmin etmək məqsədi ilə verilir. Bunlardan əlavə, prezidentin yanında yuxarı icra orqanı kimi Nazirlər Kabinetinin üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar yeni ümumi qaydalar və normalar müəyyən edə bilər, eləcə də öz qərarlarını və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarını ləğv edə və dəyişdirə bilər. Məsələn, “Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 7 noyabr tarixli qərarı ilə “Fəaliyyət növlərinin xüsusiyyətlərində asili olaraq xüsusi razılıq verilməsi üçün tələb olunan əlavə şərtləri” təsdiq etmiş, 2002-ci il 18 noyabr tarixli qərarıyla isə, “Xüsusi razılıq verilməsinə görə ödənilən dövlət rüsumunun məbləğləri”-ni müəyyən etmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu barəsində Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli fərmanının icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti “Ölkədə sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı digər mənbələrdə nəzərdə tutulan vəsaitlərin Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna cəmləşdirilməsi barəsində” qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarla dövlət büdcəsində “Kiçik sahibkarlığa investisiya yardımı”, o cümlədən “Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmaq üçün məcburi köçkünlərə kreditlərin verilməsi” üçün nəzərdə tutulan vəsaitin büdcədə “Fermer təsərrüfatlarına kredit güzəştləri fondu” üçün nəzərdə tutulan vəsaitin, məşğulluq tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi çərçivəsində yeni iş yerlərinin yaradılması ilə bağlı xərclərin, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi nəticəsində əldə edilən pul vəsaitinin sahibkarlığa dövlət köməyinin maliyyələşdirilməsi üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hissəsinin Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna cəmləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları yalnız dərc edildikdə onların tətbiqi və icrası vətəndaşlar, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, hüquqi şəxslər üçün məcburidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən

normativ aktlar sistemində mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının öz səlahiyyətləri daxilində qəbul etdikləri normativ aktlar xüsusi yer tutur. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının aktları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarlarına zidd olmamalıdır. Müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçdikdən sonra, özlərində başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa, dərc edildikləri gündən qüvvəyə minir. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən rəsmi nəşr sayılan “Azərbaycan Respublikası mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının bülleteni”-ndə dərc olunur.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları içərisində, bilavasitə iqtisadi sahədə fəaliyyət göstərən nazirliklər, dövlət komitələrinin və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının Təlimatları, Qaydaları, Əsasnamələri və s. mühüm rol oynayır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin 24 dekabr 2003-cü il tarixli əmri ilə təşkil edilmiş, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin 29 dekabr 2003-cü il tarixli şəhadətnaməsi ilə qeydə alınmış “Taxil məhsullarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi qaydaları” respublikamızda taxil məhsullarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prosedurunu müəyyən edir. Həmin qaydalarda göstərilir ki, taxil məhsullarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində məqsəd istehsal, idxal və ixrac olunan, eləcə də, daxili bazarda satılan taxil məhsullarının keyfiyyətinin normative texniki sənədlərin tələblərinə uyğunluğuna nəzərət və arbitraj qaydasında müəyyən etmək, onların nəticələrini təsdiq edən sənədləri verməklə ölkədə istehlakçıların hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir. “Taxil məhsullarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi Qaydaları”-nin 5-ci bəndinə əsasən, onun normaları taxilçilik fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün hüquqi və fiziki şəxslərə şamil edilir, verilən rəylər bütün hüquqi və fiziki şəxslər üçün məcburi xarakter daşıyır.

Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən 24 dekabr 2001-ci il tarixində təsdiq edilmiş, Ədliyyə Nazirliyində 27 dekabr 2001-ci il tarixində qeydə

alinmiş “Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən mal çıxarılarkən zəruri olduqda və bu, müvafiq müqavilələrdə, normativ-hüquqi aktlarda və ya Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutduqda mali mənşəyi haqqında sertifikat verilməsi Qaydaları”, Respublika Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən 28 fevral 2002-ci il tarixində təsdiq edilmiş, Ədliyyə Nazirliyində 7 mart 2002-ci ilə tarixində qeydə alınmış, “Gömrük daşıyıcısı barəsində Əsasnamə”, Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən 29 noyabr 2001-ci il tarixində təsdiq edilmiş, Ədliyyə Nazirliyində 7 dekabr 2001-ci il tarixində qeydə alınmış “Mallarin, nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid sənədlərin gömrük müşayəti barəsində Əsasnamə”, Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi tərəfindən 20 dekabr 2001-ci il tarixində təsdiq edilmiş, Ədliyyə Nazirliyində 26 dekabr 2001-ci il tarixində qeydə alınmış “Torpaq, geodeziya və kartoqrafiya qanunvericiliyinin müvafiq tələblərini pozan şəxslər barədə inzibati tənbehin görülməsi Qaydaları”, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsinə Nəzarət və Dag-Mədən Komitəsində 27 iyul 2001-ci il tarixində təsdiq edilmiş, Ədliyyə Nazirliyində 8 avqust 2001-ci il tarixində qeydə alınmış “Təhlükə potensialı obyektlərdə avadanlıq və texniki qurğulardan istifadənin Ümumi Qaydaları və Şərtləri” və s. normativ aktlar sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

II FƏSİL Azərbaycanı kiçik sahibkarlığın mövcud vəziyyəti

2.1. Azərbaycan sahibkarlıq mədəniyyətinin tarixi aspektləri

Sahibkarlıq fəaliyyəti Azərbaycanda qədim tarixə malikdir və bu tarix böyük inkişaf yolu keçmişdir. Sahibkarlıq fəaliyyəti böyük və sürətli inkişaf dövrünü XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşamışdır. Azərbaycanın malik olduğu zəngin təbii sərvətlər həm yerli sahibkarlığın inkişafına həm də xarici iş adamlarının ölkəyə gəlməsinə mükəmməl şərait yaratmışdır.

Azərbaycanın ən qiymətli təbii sərvəti olan neftdir. Neft sənayesi sayəsində XIX əsrdə Azərbaycanda dünyada böyük nüfuza malik milyonçular (sahibkarlar) yetişmişdir. Hansı ki, bu sahibkarların Azərbaycanın iqtisadi inkişafında, xüsusilə neft hasilatı, emalı sənayesində və iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Öz dövründə böyük nüfuza sahib olan bu insanlar ölkədə məktəblər, görkəmli binalar, xəstəxanalar və teatrlar, tikdirmiş, əhalinin böyük bir hissəsini işlə təmin etmişlər. Bu xeyriyyəçi-sahibkarlara Hacı Zeynalabdin Tağıyevi, Musa Nağıyevi, Murtuza Muxtarovu, Şəmsi Əsədullayevi, Seyid Mirbabayevi nümunə göstərmək olar.

Xarici kapitalın ölkəyə sürətli axını XX əsrin əvvəllərində olmuşdur ki, bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin Azərbaycanda daha da inkişaf etməsinə səbəb oldu. Bu zamanlarda neft sənayesi ilə məşğul olan 167 müəssisənin böyük bir hissəsi, yəni 71%-i isə xarici kapitalla, digər 29%-i isə milli kapitalla məxsus idi. Bakıda bu sahədə işləyən fəhlələrin 44%-dən çox bir hissəsi azərbaycanlılardan, digər hissəsi isə gəlmələrdən ibarət olub. Azərbaycanda istehsal olunan sənaye məhsullarının 70% və ya 80%-i neft sənayesinin payına düşürdü. Həmin dövr üçün sənaye istehsalı tamamilə Bakıda yerləşirdi. XX əsrin ilk onilliyində yalnızca neftçixarma ilə məşğul olan 177 böyük firma mövcud idi. Neft sayəsində ölkəyə xarici sərmayə axını və xarici iş adamlarının Azərbaycanda marağı getdikcə artırdı. Fransadan Rothchild-in “Mazut” və “Xəzər-Qara dəniz”, İngiltərədən Henri Deterding-in rəhbərliyi ilə “Royal Dutch Shell”, Amerikadan John Rockfellerin “Standard Oil”, İsveçrədən olan “Nobel qardaşları”na məxsus sindikatlar Bakıda yeni neft mədənlərində işə

başlamışdılar. Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəlmiş xarici sərmayenin 213 milyon manat kapitalının 30.5%-i Fransaya, 8%-i Almaniyaya, 53,3%-i Böyük Britaniyaya məxsus idi. Müxtəlif ölkələrdən gəlmiş milyonçuların ayrı-ayrı sahələrə sərmayə qoymaları bunsahələrin inkişafına zəmin yaramışdır. Əsasən Almaniyadan olan sərmayəçilər dəmir yolu çəkilişində, kredit işində, qiymətli kağızların (istiqrazların, səhmlərin və s.) alış-verişi üzrə maraqlı olsalar da, fransız və ingilis sahibkarları isə neft və mis kimi təbii sərvətlərlə bağlı olan sənaye sahələrinə üstünlük verirdilər.

Xarici sərmayəçilərin və yerli sahibkarların əsasən Bakıda olması paytaxtı Azərbaycanın iri ticarət və sənaye mərkəzinə çevirmişdi. Bakının özündə və ətraf kəndlərində ki 400 mindən çox olan əhaliyə sayı 5000-dən daha çox olan ticarət müəssisələri xidmət göstərirdi. Bu cür inkişaf sayəsində Bakı təkcə Azərbaycanın şəhərləri ilə deyil, eyni zamanda həm Zaqafqaziya və Rusiyanın, həm də digər böyük xarici ölkələrin ticarət mərkəzləri ilə geniş ixrac-idxal əlaqələrinə sahib idi. Bütün bu göstəricilərin ümumi nəticəsi olaraq artıq XX əsrin əvvəllərində sahibkarlığın inkişafına görə Bakı böyük nüfuza malik iri sənaye mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi.

Ölkədə dövr edən kapital axını, istehsalın təmərküzləşməsi və mərkəzləşməsi ilə bağlı prosesi xeyli sürətlənmişdi. Sürətli sənaye inkişafı sayəsində Azərbaycanda bank fəaliyyəti üzrə olan sahənin də inkişafına şərait yaranırdı. Bakıda 1913-cü ildə ixrac-idxal əməliyyatlarında, kreditləşmə sahəsi üzrə də mühüm rol oynayan 15 iri bank fəaliyyəti mövcud idi.

Sürətli inkişaf həmin dövr üçün aqrar sənayedən də yan keçməmişdir ki, iri fermer təsərrüfatları yaranmışdı. Həmin dövr üçün Azərbaycanın aqrar sənayesində başlıca inkişaf edən sahə pambıqçılıq oldu. Tarixi faktlarda qeyd edilən statistik göstəricilərə görə 1914-cü ildə Zaqafqaziyada istehsal olunan pambığın 70%-ni Azərbaycandan yığılan pambıq təşkil edib. Dolayı yolla da olsa sənaye sahələrinin bir-birindən asılılığı nəticəsində təbii olaraq kənd təsərrüfatındakı inkişaf digər sənaye sahələrinin də inkişafına təkan verirdi. Tikintisi 1 mln qızıl pula başa gəlmiş H.Z.Tağıyevə məxsus olan “Qafqaz” Səhmdar Cəmiyyətinə aid tikiş fabriki də iri

sənaye müəssisələrindən idi və pambıqçılıqla birbaşa olaraq bağlı idi. Fabriki texniki cəhətdən təmin etmək üçün təkcə Avropa ölkələrindən 2500-ə qədər ədəd texnika gətirilmişdi. Həmin fabrik o dövr üçün Orta Asiya, Rusiya və İran müsəlmanları arasında da böyük nüfuz qazanmışdı. İldən-ilə fabrikin pambığa olan ehtiyacı da artırdı. Faktlar göstərir ki, 1901-10-cu illərdə burada emal olunan pambıq 5.3 dəfədən daha çox artmışdı. Hazır olan məhsul isə əsas olaraq İran və Orta Asiya bazarlarında satılırdı.

Xarici sərmayedarlar sayəsində Bakı bir çox iri şəhərlər ilə böyük ticarət əlaqələri yaratmışdı. Misal olaraq, Rusiyanın müxtəlif yerlərinə pambıqdan əlavə, yun, xəz, ipək, qoz-fındıq, qoz ağacı, xam və ya aşınmış dəri, balıq məhsulları, şüşə və çini qablar və s. aparılırdı.

İpəkçiliyin inkişafı da Azərbaycan sahibkarlıq tarixində əhəmiyyətli yerə malikdir. Bu sahənin inkişafı üçün XIX əsrin sonlarında böyük addımlar atılıb. Həmin dövrdə Naxçıvan, Şuşa, Füzuli, Zaqatala, Ordubad, Şəki kimi iri şəhərlərdə, qəza mərkəzləri və onlara yaxın olan yerlərdə 400-dən çox iri və xırda ipəksalma, ipəkburma müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi. Xeyli inkişaf etmiş baramaçılıq əsasında Azərbaycanda ipəkçilik geniş vüsət almış, ipək istehsalı xeyli artmışdı. İnkişafa təkan verən mühüm amillərdən biri də tut plantasiyalarının çoxluğu idi. Azərbaycan ipəyi bütün dünyada xeyli məşhurlaşmışdı və dünya bazarlarında Azərbaycan ipəyi bir brend kimi tanınırdı. Tarixi faktlar göstərir ki, həmin dövr üçün Zaqafqaziyada fəaliyyət göstərən 120 ipək emalı fabrikinin 114-ü, istehsal olunan baramanın 50%-dən, ipəyin isə 65%-dən çoxu Azərbaycanın payına düşürdü.

Üzüm istehsalının da aqrar sahədə özünəməxsus yeri var idi. Birbaşa olaraq üzümçülüklə bağlı olan əsas yeyinti sahələrindən olan şərabçılıq, konyak və spirt istehsalı geniş vüsət almışdı. Həmin dövrdə şərab və üzüm istehsalına görə də Azərbaycan ön sıralar yer alırdı. Qeyd olunur ki, Zaqafqaziyadakı üzüm bağlarının 1901-ci ildə 30%-lik, 1913-cü ildə 33,2%-lik bir hissəsi Azərbaycana məxsus idi. Azərbaycanda XX əsrin ilk onilliyində fəaliyyət göstərən irili-xırdalı ilkin şərab emalı, konyak, araq zavodlarının sayı 1300-dən çox idi.

Azərbaycanda emal olunan biyan kökünün 75%-i xüsusi qablarda xarici ölkələrə ixrac edilirdi. Biyan kökü müxtəlif sənaye sahələrində istifadə edilirdi. Bunlara əcazılıq, rəngləmə, şirniyyat sənayesi aid idi.

Həmin dövrdə xeyli inkişaf etmiş sahibkarlığın sahələrindən biri də balıqçılıq olmuşdur. Hansı ki, o da öz növbəsində peşələrə görə bölünürdü: torçular, avarçılar, ovçular, təmirçilər, duzlayıcılar, daşıyıcılar və s. Bu əmək bölgüsündə hər sahənin öz sahibi və öz icraçıları var idi. İri səhmdar cəmiyyətləri və şirkətlərin nəzarətində olan vətəgələr kifayət qədər mükəmməl texnika ilə təchiz olunmuşdu. Balıqçılıq sənayesi sayəsində dövlət xəzinəsinə il ərzində orta hesabla 2 milyon manatdan daha çox vəsait daxil olduğu qeyd edilmişdir. Balıqçılıq sənayesinə aid olan məşhur şirkətlər əsasən yerli sahibkarlara məxsus idi. Gəlirinə görə 3-cü yerdə balıqçılıq sənayesi dururdu.

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf dövrləri və onların səciyyəvi olan xüsusiyyətləri

Azərbaycanda sahibkarlıq müstəqillikdən əvvəl və sonra olaraq iki yerə bölünmüşdü. Eyni zamanda müstəqillik qazandıqdan sonrakı zamanları da günümüze qədər bir neçə inkişaf mərhələsinə bölmək olar.

Müstəqilliyin ilk illəri, 1991-3-cü illər - İqtisadi islahatların müəyyən ardıcılıqla və bir-birini tamamlamaq şərti ilə, sistem halında reallaşdırılması iqtisadi dirçəlişin təmin edilməsinin əsas şərtidir. Radikal iqtisadi dəyişikliklərin olduğu mərhələdə həyata keçirilən iqtisadi tədbirlər toplusunun hər birinin ümumi iqtisadi inkişafdakı yerinin düzgün şəkildə dərk edilməsi və onların reallaşdırılmasının mərhələsində ardıcılığın gözlənilməsi faktoru köklü islahatların nəticələinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən əsas məsələlərdən idi. Azərbaycan reallığına baxdıqda isə, elə ilk baxışdan aydınlaşır ki, müstəqilliyimizin ilk illərində bu cəhətdən ölkədə vəziyyəti heç də qənaətbəxş deyildi. Həmin dövrdə özəlləşdirmə həm nəzəri, həm də respublika iqtisadiyyatında mövcud olan vəziyyətin tələbləri cəhətdən sahibkarlığın maddi əsasını formalaşdırırdı. Buna görə də özəlləşdirmə xüsusi olaraq qiymətlərin liberallaşdırılmasını qabaqlamalı idi. Amma bir sıra obyektiv və subyektiv (Azərbaycanın milli valyutasına keçidin vaxtında hazır ola

bilməməsi, iqtisadi sərhədlərin təşəkkülündəki uzunmüddətli ləngimələr) səbəblərə görə Azərbaycan iqtisadiyyatında dövlət mülkiyyətinin inhisarı şəraitində mövcud qiymətlərin sərbəstləşdirilməsi prosesinə başlamaq məcburiyyəti qarşısında qalmışdı. Bütün bu səbəblərdən özəlləşdirmə məqsədlərə münasibətdə arxa planda qaldı, hansı ki, o bazar iqtisadiyyatına keçid üçün ən mühüm strateji tədbir idi. Yaranmış belə vəziyyətdə real maliyyə sabitliyinin ancaq istehsal fəaliyyətində aktivləşdirilməsi və bu əsasdan dövrüdəki pul kütlələrinin təminatının artırılması vasitəsi ilə mümkünlüyünü nəzərə alsaq, həyata keçirilmiş olan bu taktiki addımın heç bir real nəticə vermə bilməyəcəyi bariz şəkildə aşkar idi. Ölkə iqtisadiyyatında qiymətlərin liberallaşdırılmasından sonra yaranmış bu vəziyyət islahatların əsas bazasını təşkil edən özəlləşdirmə prosesini və bu əsasda sahibkarlığın inkişafı və rəqabət mühitinin formalaşmasını zəruriyyət etmişdi.

1993-cü ilə kimi sözügedən proseslərin ləngidilməsi iqtisadiyyatın dağılmasına, tənəzzülün daha da sürətlənməsinə ciddi bir təsir göstərmiş, xeyli vəsaitin itkisinə səbəb olmuşdu. Beləliklə, özəlləşdirmənin gecikdirilməsi, Azərbaycanda tənəzzülün aradan qaldırılması və makro-iqtisadi sabitliyin təmin edilməsini daha çox çətinləşdirmişdi.

1993 - 2002-ci illər - bu dövrü də özlüyündə olaraq 2 mühüm mərhələyə bölmək olar. Birinci dövr **1993-96-cı** illəri əhatə edən, ölkədə makroiqtisadi sabitliyi bərqərar etmək üçün bir sıra xüsusi tədbirlər həyata keçirilməsi ilə də xarakterizə oluna bilər. Bu dövrdə Heydər Əliyev rəhbərliyi altında aparılmış məqsədyönlü və düzgün siyasət, həyata keçirilmiş sistemli tədbirlərin ümumi nəticəsi olaraq Azərbaycanda siyasi və makroiqtisadi sabitlik qazanıldı ki, bu da öz növbəsində iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün lazım olan möhkəm təməli formalaşdırdı. Müstəqilliyin ilk illərində sahibkarlığın inkişafı və təşəkkülü istiqaməti üzrə müəyyən tədbirlər həyata keçirilməsinə baxmayaraq, əsas irəliləyiş 1996-cı ildən etibarən başlandı.

Azərbaycanın inkişaf modeli və iqtisadi islahatlarının həyat qabiliyyətli və səmərəli olmasındakı ən yaxşı sübut son illərdə ölkəmizdə mövcud sosial və iqtisadi inkişaf sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlərdir. Hansı ki, bu model üzrə reallaşdırılmış

siyasət çox tez bir zamanda ölkənin iqtisadiyyatında əsaslı keyfiyyət dəyişikliklərinin baş vermə səbəbi olmuşdur: inflyasiya cilovlanmış, büdcə kəsri ÜDM-in 1-2%-i səviyyəsinə qədər endirilmişdir. Bu dəyişikliklər nəticəsində xeyli dərin iqtisadi böhran keçirən ölkəmizdə makroiqtisadi sabitlik əldə edilmiş və dinamik iqtisadi inkişafı təmin etmək mümkün olmuşdu. Belə ki, 1996-cı ildən ÜDM-in artım sürəti növbəti illər üzrə 1,3%, 5,8%, və 1998-2004-cü illər arasında isə təqribi olaraq 10% təşkil etmişdi. Respublikamızın iqtisadi inkişafının özünəməxsus xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq aşağıdakı istiqamətlər üzrə uğurlu iqtisadi siyasət həyata keçirilmişdi:

- ✓ Neft sənayesində ki potensial düzgün şəkildə dəyərləndirilmiş və bunun nəticəsi olaraq uğurlu neft strategiyası işlənib hazırlandı və müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir. Bu da öz növbəsində, neft sektorunun inkişafı ilə bağlı yardımçı sahələrin inkişafına təkan vermişdir və həmin sahələr üzrə yerli sahibkarların mövqelərini möhkəmlətməmişdir.
- ✓ Neft sektorunun inkişafından əldə edilmiş gəlirlər hesabına Azərbaycanın dünya bazarında üstünlük qazana biləcəyi ənənəvi qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafı istiqamətində müəyyən uğurlar əldə edilmişdir.
- ✓ Ölkənin yerləşmiş olduğu mühüm strateji mövqedən düzgün yararlanaraq uğurlu beynəlxalq iqtisadi lahiyələrin həyata keçirilməsinə başlanmışdı.

Dövlət idarəetmə aparatında və iqtisadi sahədə aparılan struktural islahatlar ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin, həmçinin sahibkarlıq sektorunun inkişafına güclü bir təkan vermişdir. Belə ki, ölkə Prezidentinin 2001-ci il 30 aprel tarixli Fərmanı vasitəsi ilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin yaradılması sahibkarlığın inkişafı üçün dövlətin köməyi və bunun dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinin vahid bir qurumda birləşdirilməsinin və idarə edilməsinin əsasını qoymuşdu və sahibkarlığın inkişafını ümumi iqtisadi inkişafın tərkib hissəsinə çevirmişdi. Bu illər ərzində sahibkarlığın inkişafına əlverişli şəraitin yaradılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın hüquqi bazası dünya təcrübəsinə uyğun olaraq təkmilləşdirilmişdi.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şəraitin yaradılması, sahibkarlığa təminatın verilməsi,

rəqabət mexanizminin düzgün şəkildə formalaşması və inkişafı, həmçinin rəqabətin qorunması ilə əlaqədar müddəalar öz əksini tapmışdı. Sahibkarlığın inkişafının zəruri olan hüquqi mühitin formalaşdırılması istiqaməti üzrə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası qanunları və digər qanunvericilik aktları ümumi olaraq sahibkarlığın bir sistem halında hüquqi bazasını təşkil etmişdi. Özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsinin zəruri hüquqi bazası formalaşmışdı. Bu baxımdan, prosesin hüquqi təminatınınüzrə baza rolunda çıxış edən Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyəti üzrə özəlləşdirilməsinin dövlət proqramlarının qəbulu xüsusi bir əhəmiyyət kəsb etmişdi.

Sahibkarlığın inkişafı sahəsində qəbul olunmuş dövlət proqramlarının bu sahənin inkişafında xüsusi bir rolu olmuşdur, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə dövlət tədbirlərini dövlətimizin iqtisadi siyasətinin prioritet olan istiqamətlərdən birinə çevirmişdi. Bu dövlət proqramları çərçivəsində iqtisadiyyat və sahibkarlığın tənzimlənməsi sahəsi üzrə mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş və sahibkarlar üçün dövlət maliyyə kömək sistemi formalaşdırılmışdı. Sahibkarlıqda infrastrukturun formalaşdırılması istiqamətində bir çox əhəmiyyətli addımlar atılmışdı, sahibkarlara zəruri texniki yardım göstərən yeni strukturlar formalaşmışdı. Sahibkarlar üçün mövcud vergi yükünün azaldılması istiqamətində də dövlət səviyyəsində müəyyən addımlar atılmışdır. Mənfəət və ƏDV dərəcələri, məcburi sığortanın haqqı aşağı salınmış, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin böyük bir qisminə vahid vergi tətbiq edilməyə başlanılmışdı.

2002-05-ci illər - 2002-ci il sahibkarlığın inkişafı sahəsində Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab Heydər Əliyevin bir çox xarici və yerli iş adamları ilə aprel və may aylarında keçirdiyi görüşlər ilə əlamətdar olmuşdur. Sahibkarlara ən yüksək səviyyədə dövlət qayğısının bir daha təsdiq edən belə görüşlər və bunların nəticəsi olaraq ölkədə sahibkarlıq üzrə mühitin daha da yaxşılaşdırılması məqsədi ilə avqust və sentyabr aylarında imzalanmış bir sıra mühim Fərman və Sərəncamlar ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafında yeni mərhələnin əsasını qoymuşdu. Dövrün bu mərhələsində ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulması sahəsin üzrə qarşıda duran əsas

vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsini, bu sektorun ölkənin iqtisadi və sosial problemlərinin həll edilməsində rolunun gücləndirilməsini, onun bu fəaliyyətinin ölkə iqtisadiyyatının inkişafı tələblərinə daha çox uyğunlaşdırılmasını, bu istiqamətdə dövlət dəstəyi tədbirlərinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və onların ünvanlılığının daha da artırılmasını, regionlarda sahibkarlığın inkişafı sahəsində mövcud potensialın reallaşdırılmasını tələb edir.

“Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-05-ci illər)” bu istiqamətdə aparılan dövlət tədbirlərinin sistemliliyinin təmin edilməsi üzrə mühüm rol oynamış və ölkədə sahibkarlığın inkişafına böyük təkan vermişdir.

2005-ci ildən sonrakı mərhələ - Ölkə prezidentinin "Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər barəsində" fərmanı əsasında investisiya və biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, həmçinin prosedurların daha da sadələşdirilməsi, elektron xidmətlər üzrə əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, əsassız aparılan yoxlamaların qarşısının alınması və bir sıra digər istiqamətlər üzrə davam etdirilib. Ölkəmizdə biznes mühitində daha da yaxşılaşdırılma və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində hazırda sistemli tədbirlər davam etdirilir və qabaqcıl beynəlxalq təcrübələr nəzərə alınaraq daha mütərəqqi olan normativ-hüquqi baza formalaşdırılır.

Sahibkarlığın subyektlərinin elektron və daşınmaz əmlak üzrə hüquqların qeydiyyatı, xarici ticarət əməliyyatlarının aparılması sahəsində aparılan islahatların davamı olaraq korporativ idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi, müflisləşmə və investorların maraqlarının qorunması və üzrə qanunvericiliyə zəruri dəyişikliklər edilib. Ölkədə biznesə başlama ilə bağlı prosedurların sayı 15-dən 2-yə, uyğun olaraq sərf olunan vaxt da 30-dan 2 günə endirilib. Fərdi sahibkarlar 2011-ci ildən, yerli investisiyalı müəssisələr isə 2012-ci ildən bu yana elektron qaydada qeydiyyatla alınır. Dövlət başçısının "Ölkəmizin inkişafı sahibkarlığın inkişafından aslıdır" kursuna uyğun olaraq, bu istiqamətdə sistemli və ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF), Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, “Aqrolizing” ASC vasitəsi ilə özəl sektora göstərilən dəstək, Bakı Biznes Tədris

Mərkəzi (BBTM), AZPROMO və digər mexanizmlər vasitəsi ilə göstərilən məsləhət xidmətləri sahibkarlığın inkişafı baxımdan əhəmiyyətlidir. Son 14 ildə bu mexanizmlərin layihələrinin ümumi dəyəri 4 mlrd manatdan çox olan 34000-dən çox sahibkara 2 mlrd manatdan çox güzəştli kredit verilmişdir.

İnvestisiya fəaliyyətinin təşviqi və genişləndirilməsi, sərmayə qoyuluşunun daha da stimullaşdırılması məqsədi ilə sahibkarlara investisiya təşviqi sənədlərinin verilməsinə başlanılmışdır. İndiyə qədər 194 sahibkarlıq subyektinə 213 investisiya təşviqi sənədi təqdim edilmişdir. İnvestisiya təşviqi sənədi təqdim edilmiş layihələrin reallaşması nəticəsində yerli istehsala 1,8 mlrd manat investisiya yatırılacağı, 13000-dən çox yeni iş yerinin açılması gözlənilir. Eyni zamanda, bu investisiya təşviqi sənədləri əsasında texnika, texnoloji qurğu və avadanlığın güzəştli şərtlərlə idxalı üçün 165 sahibkarlıq subyekti üzrə 1037 təsdiq edici sənəd təqdim edilmişdi. Təsdiqedici sənədləri əsasında sahibkarlıq subyektləri tərəfindən əldə olunan ümumi güzəştin dəyəri 44 milyon ABŞ dollarından çoxdur. 2017-ci ildə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təşkil olunmuş "Regionların inkişafına dəstək Proqramı" çərçivəsində "Sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlərə dəstək" layihəsinin yerinə yetirilməsi ölkədə sahibkarlığın inkişafına təkan verən növbəti addımlardan biridir. Belə tədbirlər nəticəsində bu sektorun inkişafında aparıcı qüvvə olan sahibkarlara geniş meydan verilib.

2.2. Kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Azərbaycanda müstəqillik qazandıqdan sonra müxtəlif illərdə sahibkarlıqdakı inkişafın dəstəklənməsi üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Belə ki, 610 nömrəli 1997-ci il 24 iyun tarixli və 753 nömrəli 2002-ci il 17 avqust tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti fərmanları ilə uyğun olaraq “Azərbaycan Respublikasında Kiçik və Orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)” və “Azərbaycan Respublikasında Kiçik və Orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)” qəbul edilmiş və icra edilmişdi.

Həmçinin 2008-ci il 25 avqust 3004 sayılı və 2008-ci il 15 sentyabr 3043 sayılı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiqlənmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” və “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nda, həmçinin 2014-cü il 27 fevral 118 nömrəli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial və iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda və 2014-cü il 26 dekabr 964 sayılı Sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda sahibkarlığın inkişafı, sahibkarların hüquq və qanuni mənafəələrinin müdafiəsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində bəzi tədbirlərin görülməsi, biznes mühitinin daha çox yaxşılaşdırılması, nəzərdə tutulmuşdur.

2016-cı ildən etibarən 25 aprel Azərbaycanda “Sahibkarlar Günü” kimi qeyd edilir. Bu qərar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 aprel 2016-cı il 1988 nömrəli Sərəncamı ilə təsis edilmişdir. Belə bir qərarın verilməsi özəyində ölkəmizdə qeyri-neft ixracının artırılması, məşğulluğun təmin edilməsi, biznes mühitinin inkişafı kimi mühim strateji məsələlərdə yerli sahibkarların rolunun yüksəldilməsinə və cəmiyyətdə sahibkarlığa dəstək əhval-ruhiyyəsinin artırılmasına dəstək olmaq məqsədi durur.

Bununla yanaşı olaraq, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün icazə və lisenziyaların sayının və ödənməli olan rüsum məbləğlərinin dəfələrlə azaldılması, icazələrin

alınması prosedurlarının sadələşdirilməsi, sahibkarlıq sahəsi üzrə aparılan yoxlamaların 2 illik bir müddətdə dayandırılması, o cümlədən bu sahədə elektron portalın yaradılması üzrə sürətli şəkildə işlərin davam etdirilməsi, sahibkarların hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar Apellyasiya Şuralarının yaradılması, respublikamızın ərazisindən tranzit yüklərin daşınması üzrə “bir pəncərə” prinsipinin tətbiq olunması, ölkədə investisiyaların təşviqinin artırılması məqsədi ilə 7 illik bir müddətdə gömrük və vergi güzəştlərinin verilməsi, ixrac-idxal əməliyyatları zamanı gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi məqsədi ilə elektron gömrük xidmətlərinin daha çox genişləndirilməsi, tələb olunan sənədlər və prosedur sayının minimuma endirilməsi, ixrac-idxal mallarının və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədə mövcud olan “Yaşıl dəhliz” və digər belə buraxılış sistemlərinin yaradılması, dövlət satınalmalarında müəyyən təkmilləşdirmələrin aparılması, dövlət orqanlarında sahibkarların müraciətlərinin birbaşa olaraq cavablandırılmasını həyata keçirən, məsləhət və məlumatlandırma xidmətləri göstərən çağrı mərkəzlərinin yaradılması və s. kimi işlər həyata keçirilmişdir.

Ölkədə biznes mühiti əvvəlki illərlə müqayisədə yaxşılaşdırılmış və respublikamız Dünya Bankının “Doing Business 2017” hesabatı üzrə bəzi göstəriciləri üzrə (məsələn, əmlakın qeydiyyatı, biznesə başlama) yüksək nəticələr əldə etmişdir. Dövlət xidmətlərinin daha da genişləndirilməsi üçün beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq elektron hökumət portalı yaradılmışdır. Kiçik və orta sahibkarlar üçün innovasiya çərçivəsində həm infrastruktur (məsələn, sənaye və texno parklar, biznes inkubatorları), həm də maliyyə dəstəyi (İKT sektoru üçün xüsusi bir fondun yaradılması) yaxşılaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015- ci il 5 iyun 215 sayılı “İri, orta və kiçik sahibkar meyarları”nın təsdiq edilməsi barəsində” qərarı ilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üzrə meyarlar müəyyənləşdirilmişdir ki, bu ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına birbaşa olaraq təsir edəcək islahatların ünvanlılığının təmin olunmasına əhəmiyyətli şərait yaratmışdır.

Statistik göstəricilərə əsasən 2015-ci il ərzində qeydiyyatdan keçmiş fiziki və hüquqi sahibkarlıq subyektlərinin 1% iri, 2% orta, 97% isə kiçik sahibkarlardır.

Cədvəl.1 Sahibkarlıq subyektlərinin sayı¹

Göstəricilər	2015			2016		
	Cəmi	o cümlədən		Cəmi	o cümlədən	
		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar
Sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayı	187375	21951	165424	191695	20932	170763
Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayı	183271	17847	165424	187598	16835	170763
Orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı	4104	4104	-	4097	4097	-

Cədvəl 2. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayı²

	2012	2013	2014	2015
İqtisadiyyatın bütün sahələrində – cəmi olaraq	248,288	165,277	186,898	196,327
fiziki şəxslər – fərdi sahibkarlar	234,634	150,816	171,917	178,163
kənd və meşə təsərrüfatı, balıqçılıq	3,973	3,997	3,410	3,449
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	2,451	2,334	1,624	1,534
sənaye	4,326	5,173	6,418	4,551
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	2,505	3,369	4,697	3,310
tikinti	1,755	1,936	2,335	2,177
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	727	924	1,007	895
topdan satış və pərakəndə ticarət; avtomobil və motosikletin təmiri	178,036	87,446	91,690	96,731
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	171,646	81,041	85,338	89,950
nəqliyyat - anbar təsərrüfatı	25,093	27,862	28,178	28,607
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	24,821	27,576	27,877	28,160
yaşayışın təşkili və ictimai iaşə	8,356	9,406	12,863	13,241
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	8,106	9,157	12,511	12,895
informasiya və rabitə	311	354	455	538
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	-	-	-	-
daşınmaz əmlakla bağlı əməliyyatlar	930	1,131	1,478	1,877
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	729	905	1,204	1,372
təhsil	105	155	198	398
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	-	-	-	-
əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətin göstərilməsi	204	256	305	431
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	-	-	-	-
digər sahələr	25,199	27,561	39,568	44,327
fiziki şəxs – fərdi sahibkar	23,649	25,510	37,659	40,047

1,2 - Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsindən əldə edilən məlumatlara əsasən, 2015-ci il üzrə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin payı qeyri-neft sektorunda ümumi mənfəətdə 0,7%, əlavə dəyərdə 5,8%, işçilərin illik orta sayı üzrə 6,5% və əsas kapitalla yönəlmiş investisiyalar üzrə 9,2% təşkil edib. Bu göstəricilər kiçik sahibkarlıq subyekti kimi hesab olunan fiziki və hüquqi şəxsləri əhatə edir. 2016-cı il 1 iyul tarixində ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin 79,7% və ya 83017-si belə müəssisələrin payına düşmüşdür.

Cədvəl 3. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayı³

	2012	2013	2014	2015
İqtisadiyyatda bütün sahələr üzrə - cəm	100	100	100	100
o cümlədən:				
kənd - meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	1.6	1.5	1.8	1.8
sənaye	1.7	2.0	3.4	2.3
tikinti	0.7	0.8	1.2	1.1
topdan və pərakəndə ticarət; avtomobil və motosiklet təmiri	71.7	70.1	49.1	49.3
nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	10.1	10.7	15.1	14.6
yaşayışın təşkili və ictimai işə	3.4	3.6	6.9	6.7
informasiya və rabitə	0.1	0.1	0.2	0.3
daşınmaz əmlakla bağlı əməliyyatlar	0.4	0.4	0.8	1.0
təhsil	0.1	0.1	0.1	0.2
əhaliyə səhiyyə, sosial xidmətin göstərilməsi	0.1	0.1	0.2	0.2
digər sahələr	10.1	10.6	21.2	22.6

Eyni zamanda bu tarixdə respublikada mövcud olan kiçik müəssisələrin 31.2%-i ticarət, 12,1%-i tikinti, 10.7%-i kənd təsərrüfatı və 13.5%-i digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi üzrə fəaliyyət göstərmişdir.

Cədvəl 4. Sənayenin ayrı-ayrı bölmələri üzrə kiçik müəssisələrin sayı⁴

	2014	2015
Cəmi	100.0	100.0
Mədəncıxarma sənayesi	14.4	13.9
Hasilat	11.4	11.7
xidmətlərin göstərilməsi	3.0	2.3
Emal sənayesi	76.2	77.7
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	3.4	3.7
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və emalı	6.0	4.8

3,4 - Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Bununla yanaşı olaraq, rəsmi statistik göstəricilərə əsasən, 2016-cı il yanvarın 1-i tarixinə ölkədə qeydiyyatdan keçən hüquqi şəxslərin 12%-ni kiçik müəssisələr təşkil etməsə də, onların ÜDM-də ümumi payı 4%, məşğulluqda 6,3%, məhsul və ya xidmət istehsalında isə 9,6% olmuşdur.

Məlumatlara əsasən ÜDM-də kiçik müəssisələr və fərdi sahibkarların payı çox kiçikdir. Halbuki, bu sahibkarlıq növü ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin 99,2%-ni təşkil edir. Bu səbəblə Azərbaycan iqtisadiyyatında ölkəyə olan xarici valyuta axını və məşğulluqda kiçik və orta sahibkarlığın payını daha çox artırmaq mümkündür.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıqla yanaşı ümumi olaraq iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar və güclü potensial mövcuddur. Atılmalı olan vacib addımlara maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının daha effektiv və sərfəli təşkil edilməsini, KOS subyektlərinin xarici və yerli bazarlara çıxışının təmin edilməsini, ümumi biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasını, yüksək ixtisaslı və bacarıqlı kadr ehtiyatının yaradılmasını nümunə göstərmək olar.

Dünya və region iqtisadiyyatında hal-hazırda gedən proseslər kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə dövlət dəstəyinin artırılmasını və sahibkarlıq subyektləri ilə kooperasiyasının daha da dərinləşdirilməsini bir daha önə çəkir. Baxmayaraq ki, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi üçün bir çox qərarlar alınmışdır, hələ də bu istiqamətdə bəzi təkmilləşdirmələr edilməlidir. Nümunə olaraq, daşınar əmlakın yüklülüyünün reyestri və təminatlı əqdlərin tənzimlənməsi, özəl kredit bürosunun yaradılması kimi məsələlər üzrə qanunvericilik bazası daha da təkmilləşdirilməlidir.

Ümumi olaraq sahibkarlıq, həmçinin kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinə aid vahid bir yanaşmanın, innovasiya və beynəlxalq standartların daha da geniş tətbiq edilməsi, ixrac bazarlarının araşdırılmasının üzrə dövlət dəstəyinin artırılması, konsalting, maliyyə və digər dəstək mexanizmlərinin daha çox genişləndirilməsi, dövlətin dəstək alətləri üzrə qiymətləndirmə və monitorinq mexanizmlərinin yaradılması üçün prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilməli və ölkədə sahibkarlığın inkişafı daha ciddi dəstəklənməlidir.

Kiçik və orta sahibkarlıqda innovasiya və beynəlmilləşdirməyə dəstək tədbirləri daha interaktiv həyata keçirilməli, aydın strategiya və koordinasiya mexanizmləri yaradılmalı və bu sahədə fəaliyyət daha da dərinləşdirilməlidir. Son dövrdə innovasiya ilə əlaqədar olaraq dövlət siyasəti informasiya texnologiyaları və telekommunikasiya sektoruna yönəldilmiş diqqəti daha çox genişləndirməkdədir. Həmçinin, beynəlmilləşdirmənin inkişafı üçün edilən dəstək tədbirləri, ixrac üçün maliyyə xidmətlərinin gedərək genişləndirilməsi, həmçinin qlobal dəyər zəncirindən kiçik və orta sahibkarlıqdan daha yüksək fayda əldə edilməsi imkanının yaradılması məqsədi ilə daha da genişləndirilməsində böyük fayda var.

Məlumdur ki, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı kifayət qədər ciddi bir məsələdir. Bu inkişaf üçün həm makroiqtisadi siyasət, həm ölkə vətəndaşlarının, ələlxüsüs da sahibkarların və bilavasitə olaraq əlaqəli olan dövlət məmurlarının məsələyə baxış tərzində və bir çox digər işləri özündə birləşdirən və aydın hədəflərə istiqamətlənmiş olan tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur. Bu səbəbdən də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına xüsusi dəstək verən insitutsional dəyişikliklərin reallaşdırılması və onların inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Güclü cəhətlər

- Sabit makroiqtisadi mühit, (məsələn, cari profisit), qlobal böhrandan sonar güclü canlanma
- İqtisadiyyatın neftdən asılılığının azalması, qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafı (2014-cü ildə 6.9% inkişaf)
- Qlobal rəqabət qabiliyyəti meyarlarında əhəmiyyətli irəliləyiş (davamlı inkişaf nəticəsində Qlobal Rəqabət İndeksində 38-ci yer).
- Əhatəli e-hökumət infrastrukturu, iş mühiti islahatlarında əsaslı nəticələr (bir pəncərə sistemi, e-gov.az). digər sahələrdə davam edən islahatlar (kredit bürosu, girov qeydiyyatı və .s).
- Nisbətən daha yaxşı infrastruktur və xidmət sahəsi
- Aşağı səviyyəli işsizlik, dəyişkən və/və ya uyğunlaşa bilən işgücü.

- Daşınar əmlakın reyestri və uçot dərəcələri haqda yeni qanun layihəsi
- Biznesə dəstək infrastrukturunda və hədəflənən innovasiyaya artan maraq səviyyəsi

- 2015-ci iyun ayından etibarən sahibkarların müəyyən ölçülərə görə bölünməsi

Zəif cəhətlər

- Dövlətin kiçik sahibkarlıq siyasətinin rəsmi koordinasiya və əhatəli strategiya əksikliyi olan dövlət proqramları arasında bölüşdürülməsi.
- Bank maliyyələşməsində məhdud imkanlar (yüksək məbləğdə girov tələbi, faiz dərəcələri və s.), digər maliyyə mənbələrinin zəif olması (ümumi aktivlərin 90%-dən çoxu bank sektorundadır), artımın əsasən istehlak kreditlərində olması.
- Biznesdə korrupsiya faktlarının hələdə davam etməsi
- AZPROMO-nun mövcud fəaliyyəti və nisbətən aşağı gömrük baryerlərinə baxmayaraq, aşağı səviyyəli kiçik sahibkarlıq üzrə aşağı səviyyəli beynəlxalqlaşma

İmkanlar

- İqtisadi müxtəliflik, rəqabət qabiliyyəti Azərbaycan 2020-ci il strategiyasında əsas prioritetlər kimi qəbul edildi
- Böyük infrastruktur layihələri yeni inkişaf imkanlarını təşviq edəcəkdir
- Qeyri-neft məhsullarının ixracının artırılması ilə bağlı yeni ixrac proqramı
- Bank sektorunun genişləndirilməsi və ticarət banklarının yüksək likvidliyi
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlük üçün səylər ticarəti əhəmiyyətli dərəcədə artırır
- Qeyri neft sektoru üzrə bir çox potensial sahələr (məsələn, turizm, aqrar və s.)
- Kiçik və orta sahibkarlıqla bağlı təlimlərə innovative münasibət

Təhlükələr

- Təbii resurslardan asılılıq iqtisadi dəyişikliklərə gətirib çıxarır (məsələn, 2015-ci ilin fevral ayındakı dəyərsizləşmə, 2017-ci ildə neft hasilatını azaltdı)

- Xüsusilə qeyri-neft sektorunda regional dinamikaya məruz qalma. (məsələn, Rusiyaya ixrac)
- İnnovasiya və sahibkarlıq kimi əsas sahələrdə müstəqil təcrübə qurumlarının olmaması.
- milli standartlarda və texniki qaydalarda, beynəlxalq keyfiyyət sertifikatının əldə edilməsindəki ləngimələr qeyri-neft məhsullarının ixracına maneə törədir.)
- İnnovasiya strategiyasının olmaması səbəylə böyük bir qisim sahibkarlar İKT sahəsinə yönəlib.

2.2.1. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün 2016-cı il üzrə kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinin qiymətləndirilməsi hesabatı

Azərbaycan 2012-ci ildən bəri kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Ölkənin neft ixracından həddən artıq asılılığı və xarici zərbələrə məruz qalması, iqtisadi müxtəlifliyi dövləti bu sahədə bir sıra islahatlar etməyə məcbur etdi. Xüsusilə, hökumət dəstəyi iş mühitini daha da yaxşılaşdırdı və ölkə Dünya Bankının Doing Business hesabatının bəzi aspektləri üzrə (məsələn, müəssisə yaratmaq, əmlakın qeydiyyatı) birinci sıralarda yer almağa başladı. E-gov xidmətləri də təkmilləşdirilərək bir üst səviyyəyə qaldırıldı. Bundan əlavə, kiçik və orta sahibkarlıq innovasiya çərçivəsində hər iki cəhətdən, həm infrastruktur (məsələn, sənaye parkları, texnoparklar və biznes inkubatorları), həm də maliyyə dəstəyi (informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sektoru üçün xüsusi fond yaratmaqla) vasitəsi ilə inkişaf etdirilir. Həmçinin qanunvericilikdə əsaslı yenilənmələr edilmiş, xüsusi kredit təşkilatları və zəmanətlərin reyestrinin aparılması, iflas şərtlərinin təkmilləşdirilməsi, lisenziya və icazələrin verilmə sisteminin yenidən hazırlanması kimi sahələrə də xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Azərbaycanın işgüzar islahatların həyata keçirilməsindəki uğurları Şərq Tərəfdaşlığı regionunun 2016-cı il kataloqunda 4cü səviyyədə yer almışdır ki, bu ən yüksək nəticələrdən biri hesab olunur. Həmçinin, innovasiya və beynəlxalqlaşdırma

da daxil olmaqla, kiçik və orta sahibkarların rəqabət qabiliyyətliliyinə dəstək vasitələrindəki inkişaf 5a, 8b və 10-cu səviyyədə qeyd edilmişdir. Baxmayaraq ki daha da yüksək nəticələr əldə etmək olardı. Belə yüksək nəticələr qadın sahibkarların sayı üzrə də əldə edilmişdir. Kiçik və orta sahibkarların iqtisadi müxtəlifliyindən yararlanmaq üçün Azərbaycan KOS yönümlü siyasətində bir sıra inkişaf imkanlarını nəzərdən keçirə bilər:

➤ Hökumət hazırda KOS siyasətinə və effektiv koordinasiya mexanizminə dair hərtərəfli strategiyaya malik deyildir. Kiçik və orta sahibkarlığa nəzarət İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində olan Sahibkarlığa Dəstək şöbəsində olduğu halda bu sahədə bir çox qurum qərar verə, dəyişikliklər edə bilər. Onlar rəsmi bir koordinasiya mexanizmi və ya siyasətin həyata keçirilməsinə cavabdeh olan müstəqil qurum olmadan işləyirlər. Yeni bir strategiya, həmçinin, struktur cəhətdən özəl sektorun iştirakını nəzərdən keçirə və son illərdə tətbiq olunan müxtəlif təşəbbüslərin mütəmadi monitorinqi və qiymətləndirilməsini təşviq etmək üçün istifadə edilə bilər.

➤ Maliyyələşdirmə imkanları Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün hələ də əsas maneədir. Biznes mühiti və Biznes fəaliyyəti sorğusuna əsasən (2013-cü ildə Azərbaycanda 390 müəssisədə şirkət səviyyəsində aparılan sorğudur) sorğu aparılan firmalar 2009-dan bəri 19.9% azalma ilə 14.6%-i kredit və ya kredit xətti istifadə edib. Bu anketə daxil olan 30 ölkə arasında ən aşağı göstərici idi. Əlavə olaraq şirkətlərdən ancaq 4.7%-i dövrüyyə kapitalının banklar tərəfindən maliyyələşdiyini, 92.8%-i isə maliyyə fondları tərəfindən maliyyələşdiyini bildirdi. Bu regiondakı ən yüksək səviyyə idi. Qanunverçilik bazasını gücləndirmək üçün irəliləmə olsa da, bu sahədə hələ də boşluqlar var.

➤ İnnovasiya və beynəlxalqlaşdırma üçün dəstək tədbirləri həyata keçirilmişdir, lakin heç bir açıq strategiya və koordinasiya mexanizmi yoxdur. Hökumət innovasiya və İKT sektoruna daha çox diqqət yönəltməlidir. Beynəlxalq ticarətə dəstək də bəzi ixrac promosyonları ilə məhdudlaşır və həmçinin ixrac maliyyələşdirməsini və KOS-ların global dəyər zəncirlərindən faydalanmasına imkan verəcək tədbirləri əhatə edə bilər. Hökumət, həmçinin, biznesin inkişafı üzrə xidmətlərin xüsusi bazarını təşviq

edə və kiçik və orta sahibkarların iştirakını aktiv şəkildə təşviq edərkən tədarük zəncirində şəffaflıq və səmərəliliyin artırılabilir.

İnstitusional çərçivə - Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinin təkmilləşdirilməsi və tətbiqindən İqtisadiyyat nazirliyinin “Sahibkarlığın İnkişafı Siyasəti şöbəsi” məsuldur. Eyni zamanda İqtisadiyyat Nazirliyi nəzdində kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləyici fəaliyyətə sahib olan nazirliyin struktur bölməsi, tabeliyində olan və təsisçisi olduğu qurumlar mövcuddur ki onlar da “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu”, “Bakı Biznes Təlim Mərkəzi” və “Azpromo”-dur. Bu qurumlar periodik olaraq nazirliyə hesabat təqdim edirlər. Kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinə daxil olan digər qurumlar və onların şöbələri üçün rəsmi koordinasiya platforması yoxdur. Belə bir platformanın yaradılması kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinin effektivliyini artırabilir. 2005-ci ildə sona çatan proqramdan başqa Azərbaycanın hal-hazırda kiçik və orta sahibkarlıq üzrə xüsusi bir strategiyası yoxdur.

“Azərbaycan 2020-ci il Gələcəyə Baxış” adlı inkişaf konsepsiyasında ümumi olaraq sahibkarlığın və KOS-un iqtisadi inkişafdakı rolunu önə çəkir. Sahibkarlığın inkişafı “2014-18 Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət proqramı”, “2008-15 Yoxsulluğun Azaldılması Dövlət proqramı”, “2008-15 Əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı barəsində Dövlət Proqramı” kimi bir sıra dövlət proqramları ilə əlaqəlidir. Kiçik sahibkarlıq üzrə hərtərəfli bir startegiyanın yaradılması, bu sahə üzrə siyasətin parçalanmasının qarşısını almaq, hökumət və qeyri-hökumət aktları arasında koordinasiyanı təşviq etməkdə böyük rol oynayacaqdır.

Danışılanlardan ümümləşdirərək deyə bilərik ki, Azərbaycanın kiçik və orta sahibkarlıq üzrə iki anlayışa malikdir. Bunlardan biri qanunvericilikdə qeyd edilmiş və demək olar ki, bütün siyasətlər üzrə qəbul edilmişdir, bir digəri isə sadəcə vergi siyasəti üzrə tətbiq olunur. Yeni anlayış kiçik müəssisələri tanıyır və mövcud vergi tənzimləmələri ilə uyğun dövrüyyə meyarları və Avropa Birliyində istifadə olunan kiçik və orta sahibkarlıq anlayışına uyğun olan məşğulluq meyarlarını istifadə edərək həm daxili, həm də xarici sabitliyi artırır. Azərbaycanın Dövlət Statistika Komitəsi

hər il əsas tendensiyaları özündə əks etdirən “Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlıq” adlı illik kitabını çap etdirir.

Şirkətlərin qeydiyyatdan keçmə prosesi – Azərbaycan müəssisələrin qeydiyyatdan keçmə proseduru inkişaf etdirərək “Bisnesə Başlama” göstəricisi üzrə Dünya Bankının “Doing Business 2015 hesabatı”-nda 12-ci yerdə durmuşdur. Müəssisələrin qeydiyyat 3 gün aparır və fərdi sahibkarlar üçün ödənişsizdir. Biznes 5 gündə adambaşına düşən milli gəlirin yalnız 3.1%-i qədər xərc çəkməklə qurula bilər. 2014-cü ilin noyabr ayında prosedurları sadələşdirmək və müəssisələrin möhürə tələbini azaltmaq məqsədi ilə qanunvericilikdə dəyişikliklər edildi. Elektron imza (ASAN İmza) və VÖEN üçün qeydiyyat eyni bir ofisdə aparılır və sahibkarın vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi (VÖEN) dərhal verilir. Tələb olunan əsas və yeganə sənəd vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsidir.

Həm fərdi sahibkarlar, həm də şirkətlər üçün qeydiyyat həm vergi dairələrində, həm də ASAN xidmət mərkəzlərində aparıla bilər. Qeydiyyat məlumatları vergi dairələri tərəfindən, dərhal və avtomatik olaraq Dövlət Sosial Müdafiə Fondu-na göndərilir ki, bu da DSMF-də ayrıca qeydiyyat məcburiyyətini ləğv edir. Həmçinin sahibkarlardan öz xüsusi sahələri üçün lazım olduqda icazə və lisenziyalar əldə etmələri tələb edilə bilər. Müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən verilən iş icazələri və lisenziyalar barəsində bütün məlumatlar tək hökumət saytında (<https://icazeler.gov.az/en/>) dərc olunur. Eyni zamanda lisenziyalasdırma və icazə sistemi hələ də zəifdir və ciddi məhdudiyyətlər mövcuddur.

2016 SBA qiymətləndirməsi Azərbaycanın KOM-lərin siyasət çərçivəsini inkişaf etdirməyə davam etmək üçün aşağıdakıları təklif edir

➤ Orta və uzun müddətli prioritetləri və konkret tədbirləri müəyyən edən bir strategiya hazırlamaq və ya bənzər bir siyasət sənədini qəbul edərək, kiçik və orta sahibkarlıq siyasətinin institusional çərçivəsini inkişaf etdirmək. Bu sənəd Sahibkarlığı İnkişafı Siyasəti şöbəsi tərəfindən müəyyənləşdirilmiş siyasətin həyata keçirilməsinə cavabdeh olan KOS agentliyinin yaradılmasını əks etdirə bilər.

➤ Mövcud çatışmazlıqlara toxunan əsas qanun və qaydaların hazırlanmasına üstünlük verilməlidir.

➤ Kiçik və orta sahibkarların maliyyələşmə imkanlarından məhrum olduğu problemləri aradan qaldırmaq məqsədi ilə bank və qeyri-bank maliyyə mənbələri üçün hüquqi çərçivənin yenidən qurulması. Əsas qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi (məsələn, xüsusi kredit bürosunun yaradılması, daşınar girov reyestri və təhlükəsiz əməliyyatlar üçün hüquqi qeydiyyat prosedurları) ölkənin maliyyə infrastrukturunda boşluqları dolduracaqdır. Yenilikçi yanaşmalar, o cümlədən kredit zəmanət proqramının yaradılması və mövcud dəstək proqramların təkmilləşdirilməsi bankları sahibkarlara kredit verməyə daha çox təşviq edə bilər. Son olaraq, bank maliyyələşdirilməsinə alternativ olaraq kapital bazarının inkişafına xüsusi diqqət yetirilə bilər.

➤ Təlim strategiyasını gücləndirməklə mövcud işçi qruplarında sahibkarlığa təşəbbüskarlıq səviyyəsini artırmaq. Hər hansı layihələrə tam başlamazdan əvvəl, pilot layihə və dəyərləndirmə qrupları yaradıla bilər. Yüksək potensiala sahib qadınlar üçün təhsil və rəhbərlik yaxşılaşdırılmalıdır. İnstitusional bacarıqları, siyasətin inkişafı, monitorinqi və qiymətləndirilməsini dəstəkləmək məqsədi ilə kəşfiyyat çərçivəsi vasitəsi ilə daha çox inteqrasiya olunmuş kiçik və orta sahibkarların hazırlanması mümkündür. Enterprise skills can also be developed through a more joined-up SME training intelligence framework to support policy development, monitoring and evaluation.

➤ İnnovasiya və ixrac satışının stimullaşdırılması mövzusunda mövcud cəhdlərin izlənilməsi və qiymətləndirilməsini gücləndirərək KOS-ların rəqabət gücünü artırmaq. Hökumətin innovasiya dəstək tədbirlərinin davamlı və effektiv olmasını təmin etmək üçün daha strateji bir yanaşma lazımdır. İKT sektoruna olan zəif diqqət, təhsil və özəl sektor arasındakı sahibkarlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi də daxil olmaqla, innovasiya konkret şəkildə genişləndirilməlidir. Ticarətin maliyyələşdirilməsini və qeyri-neft sektorunda keyfiyyətin yaxşılaşdırılmasını təşviq etmək hökumətin ixracı diversifikasiya etmək cəhdlərini dəstəkləyə bilər. Dövlət

satınalmaları kontekstində daha çox islahatlar da lazımdır. Dövlət satınalmaları üçün tənzimləyici qurumdan aslı olmayan, müstəqil yoxlama orqanının yaradılması ilə maraqların toqquşmasından qaçınmaq mümkündür.

2.2.2. 2017-ci il üzrə yekun nəticələr.

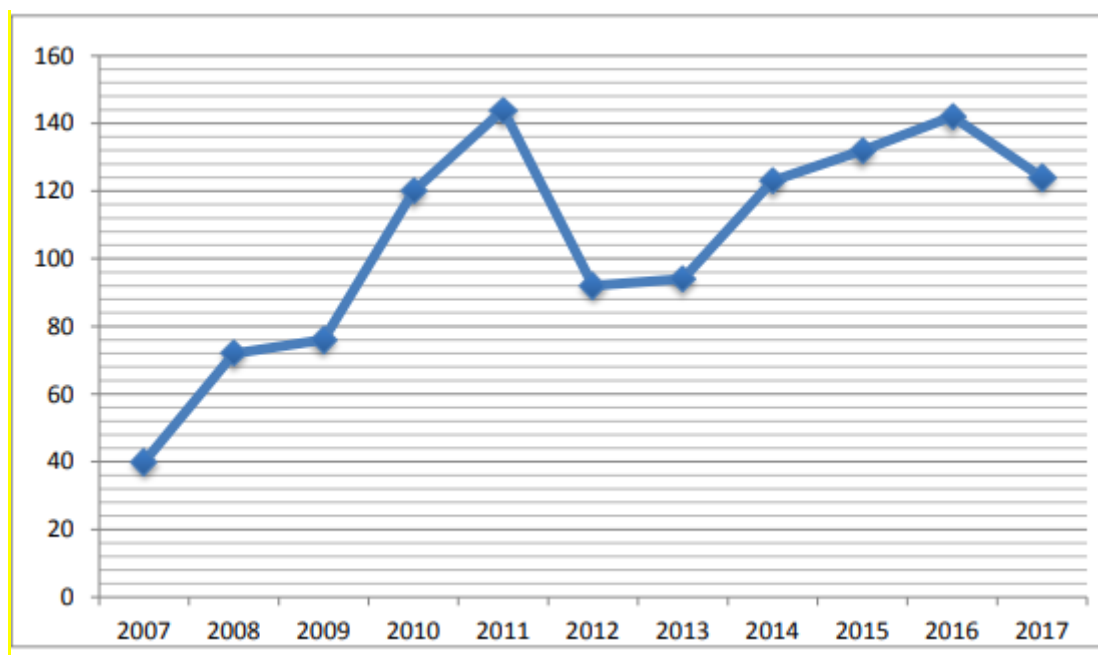
Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına dövlət dəstəyi tədbirləri hələ də davam etdirilir. İqtisadiyyat Nazirliyi nəzdindəki Sahibkarlara Kömək Milli Fondu sahibkarlardan hər bir region üçün əsas prioritet hesab edilən sahələr üzrə investisiya layihələri qəbulunu reallaşdırmaqla bu sözügedən sahələri nəzərdə tutan investisiya layihələri ümumi dəyərində əhəmiyyətli hissənin güzəştli kreditləşməsi prosesini həyata keçirir.

Hal-hazırda kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyi Azərbaycan üçün əsas dövlət hədəflərindən biridir. Bu gün Azərbaycanda sahibkarlığa dövlət dəstəyinin əsas hədəflərindən birini KOS təşkil edir. Bu cəhətdən KOS səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsinin icrasını xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Belə ki, bu sahə fəaliyyəti üçün biznes mühiti və tənzimləyici bazanın təkmilləşdirilməsi, maliyyə resurslarına səmərəli və sərfəli çıxışın təmin olunması kimi hədəfləri nəzərdə tutmuş sənədin yarımillik monitoring və qiymətləndirilmə hesabatları onu göstərir ki, 2017 və sonrakı illər üçün müəyyən olunmuş tədbirlərin 6%-i icra edilib, 42%-nin isə icrasına başlanılmışdır. Bütövlükdə sənədin 2020-ci il üzrə icra göstəriciləri sənayedə istehsal edilən məhsullarda KOS subyektlərinin payının 40%-ə çatdırılması, qeyri-neft sektoru üzrə ixracda 5%-lik bir artım əldə edilməsi və digər tədbirləri nəzərdə tutur ki, bu da real ÜDM-in 1,26 mlrd manat çoxalmasına, 34250 yeni iş yerinin yaradılması kimi imkanlar yaratmalıdır.

KOS səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına aid Strateji Yol Xəritəsinin prioritetlərini mərkəzləşdirilmiş KOS agentliyinin, bu subyektlərlə əlaqədar kreditlərə zəmanət fondunun yaradılması, Azərbaycanda alternativ maliyyə alətləri və lizinq bazarının inkişaf etdirilməsi ilə maliyyə çıxışının asanlaşdırılması, rəqabət mühitinin təkmilləşdirilməsi və s. təşkil edir.

2017-ci il ərzində BBTM və onun nümayəndəlikləri tərəfindən Bakıda və digər regionlarda yerli və xarici ekspertlərin iştirakı vasitəsi ilə iş adamları, sahibkarlar və sahibkarlıq fəaliyyətinə yeni başlamış olanlar üçün “Biznes ideyanı yarat”, “Biznes Plan və investisiya layihələrinin hazırlanması”, “Öz biznesinə başla”, “Menecment”, “Marketing”, “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı”, “Made in Azerbaijan” brendinin yaradılması və inkişafı”, “Kənd təsərrüfatı üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin sığortalanması” və s. mövzular haqda 124 training, dəyirmi masalar seminarlar və digər tədbirlər keçirilmişdir. Belə tədbirlərdən Bakı şəhərində 37, regionlarda 87, İqtisadiyyat Nazirliyinin əməkdaşları üçün isə 10 ədəd təşkil edilmişdir. Tədbirlərdən 7-sində beynəlxalq ekspertlər də iştirak etmişdir.

Qrafik 1. Biznes tədrisinin illər üzrə dinamikası

Baxmayaraq ki, icrasına 6 aydır ki, başlanmışdır, sənədin monitoring və qiymətləndirilmə hesabatları bu istiqamətdə xeyli işlər görüldüyünü deməyə əsas verir. Məsələn, hesabat dövrü üçün sahibkarlığın inkişafına dair, bu sahədə operativliyin əldə ediləsinə, elektron xidmətlərə keçidə aid və müxtəlif məlumat mənbələrinə çıxışın daha da sadələşdirilməsinə imkan verəcək yeganə bir məlumat portalının yaradılması məqsədi ilə sahibkarlıq sahəsi üzrə xarici ölkələrdə mövcud

olan portallar, həmçinin onlar vasitəsi ilə təmin olunan elektron xidmətlər araşdırılmış və ilkin təkliflər hazırlanmışdır.

Əlavə olaraq, “Dövlət satınalmaları barəsində” yeni qanun layihəsi hazırlanmışdır ki, layihədə kotirovka sorğusu proseduru ilə keçirilən satınalmaların yalnız KOS subyekti olan malgöndərənlərdən təkliflərin cəlb edilməsi ilə keçirilməsi nəzərdə tutulub. Bu dövlət satınalmalarının KOS subyektlərində istehsal olunan məhsullar üçün bir növ xüsusi bazar rolunda çıxış etməyi deməkdir. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq reytinglərdə ölkəmizin mövcud mövqeyinin və əlverişliliyinin artırılması və biznes mühitinin daha yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar tədbirlər əhatəsində Rəqabət Məcəlləsinin yeni layihəsi, “Müflisləşmə və iflas barəsində” Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” qanun layihəsi hazırlanmışdır, həmçinin “Daşınar əmlakın yüklülüyü barəsində” qanun qəbul edilmişdir ki, bu da qeyd edilən sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə, müasir dövrün tələblərinin öz əksini tapmasına şərait yaradacaq.

Şübhəsiz ki, müasir dövrdə sahibkarlığa dövlət dəstəyi ancaq ixraca dəstək və maliyyələşmədən ibarət deyildir. Eyni zamanda, bu lazımi infrastrukturun onlar üçün daha əlçatan olmasının təmin olunması da bu siyasətin bir tərkib hissəsidir. Danışılanlar onu deməyə imkan verir ki, KOS-un inkişafı növbəti illər üçün də prioritet olaraq qalacaqdır. Bu isə özlüyündə ÜDM istehsalında həmin bölmənin payının artırılması, yeni iş yerləri yaratmaqla yanaşı, idxalı əvəz edə biləcək məhsul istehsal etməyə və bununla da ixrac potensialını daha da genişləndirməyə imkan verəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi və Almaniyanın Federal İqtisadiyyat və Enerji Nazirliyi arasında 2009-cu il 12 oktyabr tarixində imzalanmış və 2013-cü il 28 fevral tarixində müddəti uzadılmış əməkdaşlıq barəsində Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq “Azərbaycanın biznes ictimaiyyətində menecerlərin ixtisasının artırılması üzrə Almaniya-Azərbaycan birgə Proqramı” əhatəsində işlər 2017-ci il boyu davam etdirilmişdir. Proqramın əsas məqsədi Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq üzrə inkişafa dövlət dəstəyinin artırılmasından, ölkənin

iqtisadiyyatında müxtəlif sahələri üzrə fəaliyyət göstərən sahibkar və menecerlərin Almaniyanın tədris mərkəzlərində nəzəri biliklərinin daha da artırılmasından, Almaniyaadakı müəssisələr ilə iqtisadi kooperasiya əlaqələrinin yaradılmasından, Almaniyaadakı müəssisələrində innovativ texnologiyalar və idarəetmə metodları ilə və həmçinin müəssisələrin fəaliyyət mexanizmi ilə tanış olmasından, hazırlıq-peşə səviyyələrinin yüksəlməsindən ibarətdir.

Proqram çərçivəsində Azərbaycanda müxtəlif sahələri üzrə fəaliyyət göstərən menecer və sahibkarlar Almaniyaada bir ay müddətində “İqtisadi kooperasiya” sahəsi üzrə ixtisasartırma kursu keçirlər. Bu ixtisasartırma kursu üzrə bütün zəruri xərclər (yol xərcləri istisna olmaqla) Almaniya tərəfindən ödənilir. 2009-17-ci illərdə 338 nəfər menecer və sahibkar bu proqram çərçivəsində Almaniyaada bir ay ərzində “İqtisadi kooperasiya” sahəsi üzrə ixtisasartırma kursu keçmişdirlər. 2009-cu ildə 16 nəfər, 2010-cu ildə 20 nəfər, 2011-ci ildə 52 nəfər, 2012-ci ildə 41 nəfəri, 2013-cü ildə 44 nəfəri, 2014-cü ildə 47 nəfər, 2015-ci ildə 37 nəfər, 2016-cı ildə 43 nəfər, 2017-ci ildə isə 38 nəfər göndərilmişdir. Bütün ixtisasartırma kursunu tamamlayanlardan 68 nəfər yəni 20.1 %-i qadın sahibkarlar və menecerlər, 112 nəfər yəni 33.1%-i isə istehsal və sənaye sahələri üzrə fəaliyyət göstərən menecer və sahibkar təşkil etmişdir.

Biznes inkubatorlar - Regionlarda təşəbbüskar gənclər üçün biznes inkubatorların yaradılması və fəaliyyətinin təşkili məqsədi ilə uyğun işlər 2017-ci il boyu davam etdirilmiş və cari ildə təşəbbüskar gənclər üçün Azərbaycanda ikinci olan regional biznes inkubator Yevlax şəhərində yerləşən Aran Regional İnkişaf Mərkəzində yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti iştirakı ilə 2017-ci il 17 aprelə açılışı olmuş İqtisadiyyat Nazirliyinin Aran Regional İnkişaf Mərkəzinin 3-cü mərtəbəsində 300 m²-ə yaxın ərazidə 7 otaq biznes inkubator üçün ayrılmış, Aran iqtisadi rayonunun müxtəlif inzibati rayonlarında yaşayan 21 nəfər təşəbbüskar gənc müsabiqə üsulu ilə kənd təsərrüfatı (bitkiçilik və heyvandarlıq), qablaşdırma, balıqçılıq, xırda istehsal, xidmət, İKT və digər sahələr üzrə biznes inkubator üçün rezident qəbul olunmuşdur. Fəaliyyət Proqramına uyğun olaraq, biznes inkubatoru 21

nəfər rezidenti üçün biznes inkubatoru fəaliyyətinin birinci mərhələsində 3 ay müddətində 144 saat qədər “Biznesin əsasları, təşkili və idarə edilməsi”, “Biznes planların hazırlanması”, “Biznes ideyanı yarat”, “Lahiyələrin idarə edilməsi”, “Öz biznesinə başla”, “Logistika”, “Menecmentin əsasları”, “İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən göstərilən elektron xidmətlər”, “Biznesin sığortalanması”, “Biznesin hüquqi tənzimlənməsi”, “İşgüzar əlaqələr”, “Marketinqin əsasları” kimi mövzularda treninqlər keçirilmişdir. Eyni zamanda, 2017-ci ildə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən Xaçmaz şəhərində olan Quba-Xaçmaz Regional İnkişaf Mərkəzində və Yevlax şəhərində olan Aran Regional İnkişaf Mərkəzində qadınlar üçün də biznes inkubatorlar yaradılmışdı. Bu məqsədlə də beynəlxalq təcrübə öyrənilmiş (Çin, İsrail, ABŞ, Avropa İttifaqı, Türkiyə, Cənubi Koreya, Hindistan, BƏƏ, Sinqapur, Çili, MDB ölkələri və Malayziya) və bunun Azərbaycanda tətbiq imkanları araşdırılmışdır.

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən qadınlar üçün də biznes inkubatorların yaradılmasını təşviq etmək məqsədi ilə 2017-ci il boyu Bakıda və regionlarda qadınlar üçün 10 fərqli tədbir keçirilmişdi. Bu tədbirlərin sırasında 2017-ci il 30 oktyabr tarixində Aran Regional İnkişaf Mərkəzində və 2017-ci il 10 noyabr tarixində Quba-Xaçmaz Regional İnkişaf Mərkəzində keçirilmiş “Qadın sahibkarlığının inkişafında biznes inkubatorların rolu” mövzusunda keçirilən tədbirlər xüsusi bir əhəmiyyətə malikdir.

2017-ci il üzrə strateji baxış üzrə görülmüş işlərin yekunları.

2017-ci ilin ilk 6 ayı ərzində “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə 2017-ci və sonrakı illər üçün müəyyən edilmiş tədbirlərin 6%-i icra edilmiş, 42%-nin icrasına başlanılmışdır. Sahibkarlığın inkişafına, bu sahədə operativliyin əldə olunmasına, elektron xidmətlərə keçidə və müxtəlif məlumat mənbələrinə çıxışın sadələşdirilməsinə imkan verəcək vahid məlumat portalının yaradılması məqsədi ilə sahibkarlıq sahəsində xarici ölkələrdə mövcud portallar, o cümlədən onların vasitəsi ilə təmin edilən elektron xidmətlər araşdırılmış və ilkin təkliflər hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasında dövlət-özəl tərəfdaşlığının dərinləşdirilməsi məqsədi ilə “Azərbaycan Respublikasının dövlət-özəl tərəfdaşlığı üzrə İnkişaf Konsepsiyası”nın lahiyəsi hazırlanmışdır. Bundan əlavə, “Dövlət satınalmaları barəsində” yeni qanun lahiyəsi hazırlanmış, lahiyədə kotirovka sorğusu prosedurları ilə keçirilən satınalmaların yalnız kiçik və orta sahibkarlıq subyekti olan malgöndərənlərdən (podratçılardan) təklifləri cəlb etməklə keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda biznes sferasında səmərəliliyin artırılması və beynəlxalq reytingdə respublikasının mövqeyinin daha çox artırılması üçün “Rəqabət Məcəlləsi”-ndə yeniliklər edilmişdir. Bu qanunlardan biri də “Müflisləşmə və iflas barəsində” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Həmçinin “Daşınar əmlakın yüklülüyü barəsində” Azərbaycan Respublikasının 667-VQ nömrəli 2 may 2017-ci il tarixli qanunu qəbul edilmişdir.

Yoxlamaların risk dərəcəsi və optimallaşdırılması əsasında aparılması tədbiri üzrə kiçik və orta sahibkarlıq sahəsinə məxsus olan vergi ödəyicilərinin elektron informasiya sistemlərində fərqləndirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 215 nömrəli 5 iyun 2015-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. “İri, orta və kiçik sahibkar meyarları” nəzərə alınmaqla “KOS” abreviaturasının strukturu və elektron informasiya sistemlərində əks etdirilməsi ilə bağlı lahiyə hazırlanmış və Vergilər Nazirliyinin avtomatlaşdırılmış vergi informasiya sistemində “KOS” abreviaturasının tətbiqinə başlanılmışdır.

İcazə və lisenziyaların elektron şəkildə verilməsi məqsədi ilə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi ilə birlikdə “Lisenziyalar və icazələr” portalının yaradıldı və bununla bağlı işlər artıq başa çatmaq üzrədir. Hal-hazırda portalın funksionallığının mükəmmələşdirilməsi üçün testlər aparılır və bu portalın lahiyəsi üzərində təkmilləşdirmə işləri davam etdirilir. Qeyd edilənlərlə yanaşı, aidiyyəti qurumlardan daxil olan təkliflərə uyğun olaraq icazə və ya lisenziya verən orqanların icazə və ya lisenziyanın, əlavəsi və dublikatının verilməsinin, dayandırılmasının, yenidən rəsmiləşdirilməsinin, ləğvi və ya bərpasının

“Lisenzialar və icazələr” portalı vasitəsi ilə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün son müddətlər, “İnformasiya sistemlərinin “Lisenzialar və icazələr” portalına integrasiyası üçün texniki tələblər”, “Lisenzialar və icazələr” portalına integrasiya edilməli olan informasiya sistemlərinin siyahısı və həmin informasiya sistemlərinin “Lisenzialar və icazələr” portalına integrasiyası üçün son müddətlərlə bağlı Nazirlər Kabinetinin qərar layihələri hazırlanmışdır və həmin layihələrin aidiyyəti üzrə təqdim olunması nəzərdə tutulur.

Sahibkarların tikinti obyektlərində 150 kVt-a qədər tələb olunan enerjinin alınması üçün texnoloji şərtlərin, lazımi layihə-smeta sənədlərinin hazırlanması və təhvil verilməsi, həmçinin habelə şəbəkəyə qoşulma ilə bağlı işlərin həyata keçirilməsinə nəzarət etmək məqsədi ilə “ASAN kommunal” mərkəzlərində (“ASAN Kommunal” mərkəzləri yaradılmayan regionlarda - bu mərkəzlər yaradılanadək “ASAN xidmət” mərkəzlərində) texniki şuralar yaradılaraq fəaliyyətə başlamışdır və bunlar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanı ilə tənzimlənir. Bundan əlavə, “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyində “ABAD” publik hüquqi şəxsin yaradılması barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 23 sentyabr tarixli 1047 nömrəli Fərmanına əsasən istehsal olunan məhsulun sertifikatlaşdırılmasının sadələşdirilmiş qaydada “bir pəncərə” prinsipi əsasında təşkilinin “ABAD” mərkəzləri vasitəsi ilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bundan əlavə, qanunvericilikdə KOS-un meyarları ilə bağlı fərqli halların olduğu nəzərə alınaraq, vahid prinsiplərin tətbiqi məqsədi ilə müvafiq normativ hüquqi aktların layihələri hazırlanmışdır. Ölkədə sahəvi assosiasiyaların təşviqi ilə bağlı görülən tədbirlər çərçivəsində “Azərbaycan Qablaşdırma Sənayesi Assosiasiyası”nın və “Azərbaycan Tekstil İstehsalçıları və İxracatçıları Assosiasiyası”nın təsis olunması dəstəklənmişdir. KOS subyektləri arasında biznes tərəfdaşlığının inkişaf etdirilməsi, qadın sahibkarlığının inkişafı üzrə stimullaşdırıcı mexanizmlərin işlənməsi, biznes assosiasiyalarının hüquqi statusu ilə bağlı beynəlxalq təcrübə araşdırılmışdır.

2.3. Kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili sahəsində əsas problemlər

Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı “ 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında əsas hədəflərdən biri kimi öz əksini tapıb. Bu sektorun inkişafı və dəstəklənməsi istiqamətində dövlət tərəfindən əhəmiyyətli addımlar atılır. 2014-cü ilin ölkə prezidenti tərəfindən “Sənaye ili” elan olunması bu sahədə davamlı işlərin görülməsi və yeni müəssisələrin açılması istiqamətində ciddi tədbirlərin görülməsi ilə müşayiət olundu.

Buna baxmayaraq, inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik və orta biznesin ÜDM-də payı 50 faizdən yüksək olduğu halda, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın həm ixracatda, həm ÜDM-də payı olduqca aşağıdır. Mütəxəssislər bunu Azərbaycanın neft ölkəsi olması ilə əlaqələndirirlər. Buna görə də ÜDM-də neftin payı kifayət qədər çoxdur. Neft sektorunda daha çox iri şirkətlərin fəaliyyət göstərdiyini nəzərə alsaq, ÜDM-də iri sahibkarlığın payı daha yüksəkdir.

Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün Sahibkarlara Kömək Milli Fondu(SKMF) yaradılıb. Fond tərəfindən təkcə 2014-cü ilin ilk 7 ayında 3 658 sahibkara 187,8 milyon manat güzəştli kredit ayrılıb. Bu kreditlərdən istifadə etməklə investisiya layihələrinin reallaşdırılması 8000-dən çox yeni iş yerinin yaradılmasına şərait yaradıb. Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığa güzəştli kreditlər verərək stimullaşdırılsa da əksər banklar sahibkarlara uzunmüddətli kredit ayırmaqda maraqlı deyillər. Buna səbəb biznes kreditlərin məbləğinin böyük olması və uzunmüddətli dövr üçün verilməsidir. Bu isə banklar üçün istehlak kreditləri ilə müqayisədə daha risklidir. Həmçinin banklar tərəfindən verilən biznes kreditlərinin faizləri də olduqca yüksəkdir. Ötən il ölkədə biznes kreditlərinin faiz dərəcələri minimum 11% təşkil edib. Bu səbəbdəndir ki, sahibkarlıq subyektləri vəsait qıtlığından əziyyət çəkirlər, bizneslərini qura bilmirlər. Vəsait əldə edən sahibkarlar isə faizlər yüksək olduğundan həmin krediti geri qaytarmaqda əziyyət çəkirlər. Məsələnin ciddiliyini nəzərə alaraq ölkə prezidenti İlham Əliyev də Nazirlər Kabinetinin ötən ilin yekunlarına həsr edilmiş iclasında bankları real sektoru dəstəkləməyə çağırıb: *“Üstünlük istehlak kreditlərinə yox, real sektora verilməlidir.*

Bank sektorunun əsas fəaliyyəti yeni müəssisələrin yaradılmasına, iş yerlərinin açılmasına yönəldilməlidir. Azərbaycan bankları hansı həcmdə, hansı lahiyələrə, hansı rayonlarda, yaxud da Bakı şəhərində hansı vəsait ayırırlar? Bax, bu məlumat olmalıdır. Mən də, ictimaiyyət də görsün ki, bank sektoru ancaq öz cibini güdmür, eyni zamanda, ölkənin inkişafı üçün də fəal çalışır”. Məlumatlara görə, önümüzdəki illərdə biznes kreditlərinin faiz dərəcələri birrəqəmli olacaq. Bu isə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına təkan verəcək. Ölkədə öz fəaliyyətini kiçik və orta sahibkarlığı stimullaşdırmağa yönəldən banklar da var. Bu banklar arasında **Paşa Bankı** xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Bankın 2014-cü ilin sonuna kredit portfeli 543 mln 322000 manat olub.

2017-ci il üzrə statistikasına əsasən kiçik sahibkarlıqla məşğul olanların qarşılaşdıqları problemlərlə bağlı göstəricilər cədvəl 3-də qeyd edilmişdir.

Cədvəl 5. Kiçik müəssisələrin istehsal fəaliyyətini məhdudlaşdıran amillər, faizlə⁵

Göstəricinin adı	Sənaye	Tikinti	Ticarət	Xidmət
İşin (xidmətin) yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər sifarişlərin olmaması	x	24.8	x	x
Sifarişçilərin borclarını ödəyə bilməməsi	x	6.3	x	x
Tikinti maşın və mexanizmlərinin çatışmaması və ya köhnəlməsi	x	2.9	x	x
Yüksək vergi yükü	x	4.2	3.9	3.6
Yüksək kredit faizləri	8.8	3.8	4.4	4.7
Kreditlərin alınmasında çətinliklər	7.2	3.5	3.4	3.5
Maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı	15.5	16.1	8.0	8.7
Yüksək ixtisaslı (peşəkar) kadrların olmaması	2.6	0.7	x	2.8
Materialların, konstruksiyaların və məmulatların qiymətinin yüksək olması	x	4.5	x	x
Dövlət orqanları tərəfindən əsassız müdaxilələr	3.6	1.5	0.8	1.2
Hava şəraitinin qeyri-sabit keçməsi	x	0.5	x	x
Müəssisənin məhsullarına kifayət qədər tələbatın olmaması	18.5	x	x	x
Avadanlıqların çatışmazlığı və (və ya) köhnə olması	6.0	x	x	x
İdxal olunmuş məhsulların hesabına rəqabətin mümkün olmaması		x		
Normativ-hüquqi bazanın təkmil olmaması	1.9	x	x	x
İdxal xammalından asılılığın yüksək olması	0.4	x	x	x
Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması	2.8	x	19.9	x
Məhsul çeşidlərinin kifayət qədər olmaması	x	x	5.4	x
Qeyri-bərabər rəqabət şəraiti	x	x	8.4	3.6
İqtisadi sabitliyin olmaması	6.5	x	8.7	10.0
Yüksək icarə haqqı	x	x	2.0	3.0

Yüksək nəqliyyat xərcləri	x	x	2.7	x
Təklif olunan xidmətlərə kifayət qədər tələbatın olmaması	x	x	x	x
Lazımi avadanlığın olmaması	x	x	x	13.2
Digər amillər	x	x	x	2.3
Fəaliyyəti məhdudlaşdıran amillər yoxdur	13.1	17.7	13.0	17.6
İşin (xidmətin) yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər sifarişlərin olmaması	13.0	13.6	19.3	25.8

Azərbaycanda sahibkarlığa xarici investisiya qoyuluşu zamanı bir sıra problemlər yaranır ki. bunlardan ən əsası xarici investorların ölkə barəsində araşdırma aparan zaman qarşılaşdığı dəqiq olmayan məlumatlardır. Dr.Osman Nuri Aras – “Azərbaycan iqtisadiyyatı və İnvestisiya imkanları” adlı kitabında türk investorlar gözündən Azərbaycan mühiti belə təsvir olunur.

“Azərbaycanda yüksək vergi dərəcələri, korrupsiya və monopoliyaların mövcudluğu, investisiya mühitinin uyğunluğu baxımından lazımi qanuni qaydaların olmaması sahibkarların əsas narahatlıqlarıdır. Yüksək vergi dərəcələrinə görə, kiçik sahibkarlar qeyri-rəsmi fəaliyyətə üstünlük verir. Kiçik müəssislərin böyük bir hissəsi işçilərinə verdikləri əmək haqqının 90% -ni qeyri rəsmi olaraq yəni “əldən” verirlər.

Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın silah, narkotik və pornoqrafik məhsulların qanunsuz istehsalı və satılması kimi qəbul olunmasına baxmayaraq, Azərbaycan əsasən istehsal, ticarət və xidmət sahələrində qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərlə məşğul olur. Bəzi qiymətləndirmələrə görə qeyri-rəsmi iqtisadiyyat qeyd olunan iqtisadi fəaliyyətdən daha böyükdür. Ölkədə qeyri-formal iqtisadiyyat səviyyəsinə aid bəzi beynəlxalq təşkilatlar fərqli rəqəmləri açıqlayır. Dünya Bankı ekspertlərinin fikrincə, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın həcmi ÜDM-in 60%-dən çoxunu təşkil edir.Rusiya və Qazaxıstanla müqayisədə kredit qabiliyyəti çox aşağıdır və s.”

Qeyd olunan bu və bunun kimi digər problemlər son illər ərzində gücləndirilmiş yoxlamalar, yeni qəbul olmuş qanunlar,fərman və sərəncamlar vasitəsi ilə demək olar ki,tamamilə həə edilmişdir. Lakin bu beynəlxalq sferada kifayət qədər işqlandırılmadığından, bəzi əhəmiyyətli xarici investorlar üçün hələ də arzuolunmayan ölkələr siyahısında qalırıq.

Sahibkarlıqda gender problemi - Azərbaycanda əhalinin demək olar ki, yarısını 51.2%-ni qadınlar təşkil edir. Onlardan əmək qabiliyyətli olanların 69%-i özəl, 31%-i isə dövlət sektorunda işləyir. Baxmayaraq ki, özəl sektor üzrə faiz çoxdur, onlardan yalnız 4%-lik bir qisminin şəxsi biznesi vardır. Qadınların çox az bir hissəsi orta və ya böyük müəssisələrdə işləyir, bizneslə məşğul olan qadınların əksəriyyəti isə əsasən kiçik müəssisələrdə fəaliyyət göstərirlər. Qeydə alınmış kiçik və ya özəl müəssisələrdə işləyənlərdən qadınlar 8% təşkil etmələrinə baxmayaraq, onlar əmək resurslarının 50%-ni təşkil edirlər.

Qadın sahibkarlığı regional inkişaf, məşğulluq və iqtisadi inkişafı əhatə edən mühüm bir siyasətdir. Müxtəlif qurumlar gender göstəricilərinə xüsusi diqqət ayırırlar. Ələlxüsus da Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən toplanan qadın sahibkarların fəaliyyəti ilə bağlı rəsmi göstəriciləri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Fəaliyyət sektorlarına görə ayrılan bu əsas məlumatlar, faktlara əsaslanan siyasi analiz üçün mükəmməl şərait yaradır. Bu analiz qadınların daha geniş bir rəqabət qabiliyyətinə sahib olmasına kömək edə bilər. Qadın sahibkarların ən əsas hissəsi kənd təsərrüfatı, xidmət və ticarət sahələrində fəaliyyət göstərir. Son dövrlərdə qadınların sahibi olduğu müəssisə sayının artdığı müşahidə edilir.

Nəzərə alsaq ki, sahibkarlıq və kiçik biznes sferasının inkişafı üzrə yeni iş yerlərinin yaradılması, məşğulluğun artırılması və işsizliyin azaldılması sahəsində səmərəli bir vasitə hesab edildiyini nəzərə alsaq, potensial və mövcud olan qadın sahibkarların inkişafı proseslərindən kənarda qalmaması təmin edilməlidir. Hal-hazırda Azərbaycandan qadınları şəxsi bizneslə məşğul olmaqdan bir qədər çəkindirən səbəblərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

1. onların mülkiyyət sahibliyinin nisbətən aşağı olması
2. maliyyə bazarının tapılması üzrə çətinliklərin mövcudluğu
3. ilkin kapitalın olmaması
4. lazımı bilik və bacarıqların kifayət qədər olmaması
5. müəssisələrin qeydiyyatı üçün lazımı məlumatların olmaması

III FƏSİL Azərbaycanı kiçik sahibkarlığın təkmilləşdirilməsinin əsas aspektləri

3.1. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Son dövrlərdə Azərbaycanda reallaşdırılan iqtisadi siyasətdə əlverişli investisiya şəraiti və beynəlxalq standartlara uyğun biznes mühiti yaratmaqla qeyri-neft sektorunda güclü inkişafa nail olmaq, xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsinə nail olunması özlüyündə mühüm aktualıq kəsb edir. Qeyri-neft sektorunda səmərəli, hərtərəfli, sürətli inkişaf üçün ən mühim şərtlərdən biri sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, birinci olaraq da kiçik və orta sahibkarlıq sahələrində fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılmasıdır.

Beynəlxalq təcrübələrə nəzər salsaq görürük ki, səmərəli kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin təmin edildiyi ölkələrdə istehsal edilmiş məhsul və xidmətlərin böyük bir qismi, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsala tətbiq edilməsinin 80 %-i, yeni açılan iş yerindən 2/3-i həmin sahənin payına düşür. Həmçinin əhali tələbatına daha həssas olduğuna görə, bazar konyukturunda olan dəyişikliklərə operativ reaksiya vermək, istehsal və istehlak sahələrindəki boşluqları daha səmərəli və dolğun şəkildə doldurmaq kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün daha asandır. Əlavə olaraq, kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti əhalinin orta təbəqəsinin formalaşmasının əsas mənbəyi kimi cəmiyyətdə zəruri sabitliyi təmin etməklə, ölkədə həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatların dəstəklənməsinin əsas sosial bazasını genişləndirir. Eyni zamanda beynəlxalq təcrübə göstərir ki, güclü və səmərəli fəaliyyət göstərən, tam formalaşmış sahibkarlıq institutlarının inkişafı uzunmüddətli bir prosesdir, həm əhəmiyyətli dərəcədə dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilən hüquqi, siyasi, iqtisadi və s. şəraitin əlverişliliyindən, həm də dövlətin sahibkarlıq və cəmiyyətin əməkdaşlığının səmərəlilik dərəcəsindən aslıdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində Azərbaycanda beynəlxalq bazar münasibətlərinə əsaslanan təsərrüfatçılıq sistemi üzrə səciyyəvi olan qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Aqrar islahatlar və özəlləşdirmə barəsində qanunlar hazırlanmış və qəbul edilmiş, müəssisələrin təsərrüfat üzrə fəaliyyətində dövlətin rolunun müəyyən miqdarda məhdudlaşdırılması, xarici iqtisadi fəaliyyətin və qiymətlərin liberallaşdırılması, valyuta bazarının formalaşdırılması və sahibkarlığın inkişafı üçün daha çox əlverişli mühitin yaradılmasına istiqamətlənmiş hüquqi və normativ aktlar toplusu qəbul edilmişdir. Ölkədə bazar institutlarının formalaşdırılmasında, qiymətli kağızlar və valyuta birjasında, kredit, lizinq və sığorta bazarlarının yaradılması istiqamətində zəruri işlər görülmüşdür.

Son göstəricilərə əsasən ölkə ərazisində 14 mindən çox kiçik müəssisə və 200 mindən çox kiçik sahibkarlıq subyekti fəaliyyətdədir. Bütün bunlara baxmayaraq, hələ də Azərbaycanda istehsal edilən məhsul, qabaqcıl texnologiya və texnikanın istehsala tətbiq edilməsi və s. bu cür əsas göstəricilər üzrə kiçik və orta sahibkarlığın payı sosial və iqtisadi tərəqqiyə güclü təkan vermək üçün lazımi səviyyəyə çatıbilməyib. Fərdi sahibkarların il ərzindəki təsərrüfat fəaliyyətləri nəticələrini də bura əlavə etsək belə, kiçik sahibkarlığın səmərəli fəaliyyətini xarakterizə edən bir çox beynəlxalq göstəricilərdən kifayət qədər uzağıq. Bunun da öz növbəsində subyektiv və obyektiv səbəbləri mövcuddur.

Son dövrlərdə problemlərin təyin edilməsi üçün bir çox araşdırmalar aparılmışdır və bu sosial və iqtisadi tədqiqatların nəticələri bunu göstərir ki, 10 il bundan öncə kiçik və orta sahibkarlığa mane olan amillərin bir qismi hələ də mövcuddur və bu sahənin inkişafına mane olmaqdadır. Burada korrupsiya və məmur özbaşınalığı, sağlam rəqabət mühitinin tam formalaşmamış olması, vergi yükünün ağırlığı, normativ-hüquqi bazada hələdə əhəmiyyətli əksiklər olması ciddi xarakter daşıyır. Kiçik və orta sahibkarlıq üzrə hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı olaraq, həmin problemlərin həllinin sürətləndirilməsi də xüsusi aktualıq kəsb edir.

Son onillikdə bir sıra əhəmiyyətli normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir ki, bunlar ölkədə bazar münasibətlərinə əsaslanmış təsərrüfatçılıq sisteminə keçidin ilk

illərindən başlamaqla sahibkarlığın inkişafı və dəstəklənməsi barəsindədir. Bunlardan “Haqsız rəqabət”, “Xüsusi iqtisadi zonalar”, “İnvestisiya fondları”, Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi”, “Sahibkarlıq fəaliyyəti”, ““Antiinhisar fəaliyyəti”, “Xarici investisiyaların qorunması barəsində” və s. bu kimi qanunların adlarını çəkə bilərik. Eyni zamanda iqtisadiyyata dövlətin müdaxiləsinin mümkün qədər azaltmaq məqsədi ilə Prezidentin “Sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər barəsində”, “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması barəsində”, “Sahibkarlıq sahəsində yoxlamaların nizama salınması və istehlakçıların hüquqlarının təmin edilməsinə dair bəzi tədbirlər barəsində” fərmanları, həmçinin “ Bir pəncərə” sisteminə keçid barəsində sərəncamı da xüsusi yer tutur. Bütün bu normativ-hüquqi aktlar Azərbaycanda sahibkarlığın dəstəklənməsi və inkişafının hüquqi bazasının formalaşmasında əhəmiyyətli rola malikdir.

2002-ci il 28 dekabr tarixli “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması barəsində” Azərbaycan Prezidentinin Fərmanı əsasında, bir çox yerli və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının yoxlama və nəzarət funksiyası yerinə yetirən bir sıra qurumları ləğv edilmiş, həmçinin hüquq-mühafizə orqanlarının da sahibkarlıq subyektlərinə müdaxiləsinə qadağa qoyulmuşdur. Fərmana əsasən, yalnız vergi orqanları istisna olunmaqla və xüsusi hallarda həyata keçirilə bilər. Yalnız vergi orqanları istisna olmaqla və ancaq Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nümayəndəsi iştirakı etməsi şərtilə dövlət orqanları tərəfindən sahibkarlıq subyektlərində yoxlamalar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada aparıla bilər.

Təcrübə sübut edir ki, hazırda fəaliyyətdə olan normativ hüquqi bazaya bütövlükdə baxıldıqda sahibkarlığın qarşısında duran problemlərin həll edilməsini sürətləndirməkdə yetərli deyildir, baxmayaraq ki, dəstəklənməsinin normativ-hüquqi bazanın ayrı-ayrı elementləri daim yenilənir. Bu sahədə ən çox diqqət çəkən problemlərdən biri odur ki, sahibkarlığın inkişafına dair qanunvericiliyin inkişaf dinamikası kifayət qədər deyil. Bu da öz növbəsində ölkənin hazırkı dövrdə sosial və iqtisadi inkişaf tələblərinə cavab verə bilmir. Nümunə olaraq, “Sahibkarlıq fəaliyyəti

barəsində” xüsusilə də “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi barəsində” qanunun müddələrinin böyük bir qismi artıq köhnəlib və bununla bağlı olaraq Vergi və Mülki Məcəllənin müddələri ilə ziddiyət təşkil edir. “Haqsız rəqabət barəsində”, “Antiinhisar fəaliyyəti barəsində”, “Xarici investisiyaların qorunması” barəsində qanunlarda müəyyən dəyişikliklər olsa da, hələ də bir çox maddələr lazımı müasir tələblərə istənilən səviyyədə cavab vermir və arzu olunan səviyyədə işləyə bilmir.

Beynəlxalq standartlara uyğun və sürətli iqtisadi inkişaf üçün şərait yaradan formalaşdırılmış qanunvericilik bazasının yaradılmasında əsas ikinci ciddi problem isə Azərbaycanın normativ-hüquqi aktlar bazasının hansı modelə əsaslanması və ya hansı modeli özünə prioritet hesab etməsi məsələsidir. Hal-hazırda Azərbaycan MDB-nin üzvü olduğu üçün, model olaraq MDB-yə uyğun olan qanunların işlənilib hazırlanması və elə bu məkanda tətbiqi gündəlikdə qalmaqda davam edir. Eyni zamanda, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olmaq üçün Azərbaycan 40-a yaxın yeni və təkmilləşdirilmiş qanunların qəbul edilməsi istiqamətində iş aparır. Bu məqsədlə 2006-cı il 2 avqust tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Sərəncam imzalanmışdır. Həmin sərəncamda nəzərdə tutulan normativ-hüquqi sənəddən yarıdan çoxu artıq qəbul edilmiş və qüvvəyə minmişdir. ÜTT-ə üzv olmağı sürətləndirmək üçün qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsi və bu sahədə mövcud olan digər sənədlərlə bağlı müvafiq işlər sürətləndirilməlidir.

Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında “Avropa Qonşuluq Siyasəti” çərçivəsində ikitərəfli fəaliyyət planı imzalanmışdır. Bununla da əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirilmişdir. “Şərq tərəfdaşlığı” proqramı çərçivəsində Avropa İttifaqı və Azərbaycan 2009-cu il may ayından etibarən əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Hazırda bir çox dövlət qurumları Avropa İttifaqının “Tvining” layəhəsini həyata keçirir. 2017-ci ilin yekun nəticələrinə əsasən lahiyə uğurla davam etdirilir. Lahiyənin məqsədlərini ümümləşdirsək, Azərbaycan Respublikasında qanunun aliliyi və demokratiyanın möhkəmlənməsinə kömək etmək, xüsusilə qanunvericilik bazasının Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılmasına kömək göstərməkdir.

Milli Məclisdə Tvining lahiyəsi çərçivəsində Avrointegrasiya bölməsi adlı yeni bir struktur yaradılmışdır. Bu struktur ölkə qanunvericiliyinin AI qanunlarına uyğunlaşdırılmasını reallaşdıracaq. Azərbaycan qanunvericiliyini, eləcə də sahibkarlığın inkişafı sahəsində mövcud qanunvericiliyin yaradıcılıqla Avropa Birliyi qanunvericiliyinə tam uyğunlaşdırılması, respublikanın Avropa Birliyinə integrasiya prosesini arzu edilən aktiv dinamika səviyyəsinə çatdırmaq və ölkəmizin arzulanan gələcəyi baxımından daha perspektivli yoldur. Bu yöndə artıq bəzi müəyyən addımlar atılmışdır, “Tvining” proqramı çərçivəsində əməkdaşlıq edən Litva dövlətinin ekspertləri və AŞ-nın Venetsiya Komissiyası ilə yaxından əməkdaşlıq sayəsində “İnvestisiya fondları barəsində”, həmçinin “Hüquqi normativ aktlar barəsində” yeni qanun lahiyələri işlənib hazırlanmışdır və qəbul edilmişdir.

2017-ci ildə Tvining lahiyəsinin Azərbaycanda tətbiq edilməsinin onilliyi mövzusunda konfrans keçirilmişdir. Konfransda qeyd edilmişdir ki, 2017-ci ilə qədər Azərbaycanda 45 uğurlu Tvining lahiyəsi həyata keçirilmişdir və növbəti illərdə daha 7 lahiyə planlaşdırılır. Hal-hazırda Azərbaycan lahiyə sayına görə Şərq tərəfdaşlığı ölkələri arasında liderliyini qoruyur.

Vacib məsələlərdən biri də qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsidir. Hal-hazırda qəbuluna böyük ehtiyac olan məsələlərdən biri də Rəqabət Məcəlləsidir. Bu məcəllənin qəbulu haqda son dəfə İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzində 2017-ci il 2 iyununda müzakirə edilmişdir. Amma hələ də bu məcəllənin qəbulunda bir irəliləyiş olmayıb. Sahibkarlıq sektorunda rəqabətin müdafiəsini həyata keçirilməsi üçün bu məcəllə xüsusi əhəmiyyətə sahibdir. Bu məcəllənin mövcud olduğu Gürcüstanda eyni zamanda Rəqabətin Müdafiəsi Agentliyi də mövcuddur. Agentliyin əsas fəaliyyəti ölkə iqtisadiyyatının istehlak bazarında rəqabətin müdafiə olunmasını həyata keçirməkdir. Rəqabət məcəlləsinin qəbulu və tətbiqi Azərbaycanda bir çox sektorda həm təbii, həm də süni inhisarların qarşısının alınmasında böyük rol oynayacaqdır.

Əlavə olaraq bir çox qanunvericilik aktlarının da təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi lazımdır. Bir çox sahədə olduğu kimi sahibkarlıq fəaliyyətində də

lisenziyaların sayı həddən artıqdır və bu çoxluq özlüyündə maddi və zaman itkisinə səbəb olur. Azərbaycanda lisenziyaları sektorlar üzrə birləşdirmək mümkündür. Nümunə üçün, nəqliyyat sektorunda hər istiqamət bir üzrə su, hava və digər istiqamətlərdə hər biri üçün ayrı-ayrılıqda lisenziyalar tələb olunur. Bu vəziyyət turizm sektorunda da eynidir. Halbuki, bunlar eyni sektor üzrə istiqamətlərdir, ancaq fərqli lisenziyalar lisenziyalar tələb edilir. Bu və bunun kimi bir çox sektorda vahid lisenziyaların tətbiqinə ehtiyac var. Bu baxımdan əlbətdə ki, birmənalı şəkildə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, bürokratik əngəllərin azaldılması və aradan qaldırılması, inhisarçılıq əleyhinə daha məqsədyönlü və dəqiq mübarizə aparılması, sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdıran və bu fəaliyyət növünə müdaxilələrin azaldılmasını nəzərdə tutmuş qanunvericilik aktlarının qəbulu, təkmilləşdirilməsi və mövcud olan boşluqların aradan qaldırılmasına böyük ehtiyac var.

Sahibkarlığın inkişafı ilə bilavasitə əlaqəli olan qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə digər sahələr üzrə normativ-hüquqi aktların təkmilləşdirilməsinin qarşılıqlı tamamlanması və əlaqələndirilməsi çox böyük aktualıq kəsb edir. Buna əmək və məşğulluq, mülki qanunvericilik, məhkəmə işi, xarici iqtisadi fəaliyyət, həmçinin maliyyə sektoru ilə əlaqəli qanunların, xüsusi olaraq da Vergi Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi zərurəti xüsusi qeyd edilməlidir. Sadalanlarla bağlı olaraq Azərbaycanda böhrandan sonrakı dövr üçün iqtisadi fəallığı artırmaq məqsədi ilə vergi yükünün azaldılması istiqamətində bəzi təkliflər verilmişdir. Bu təkliflər arasında ƏDV-nin tədricən azaldılması - 18%-dən 14%-ə, hüquqi şəxslərdə isə mənfəət vergisinin 2% aşağı salınması - 20%-dən 18%-ə, sadələşdirilmiş verginin tətbiq dairəsinin daha da genişləndirilməsi, həmçinin sosial sığorta ayrımalarının sahibkarlar tərəfindən ödənilən hissəsində də azalması haqda təklifləri əhəmiyyətli yer tutur.

Azərbaycan üzrə ÜDM-də biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın payı 2,4%-dir. Eyni zamanda elm-tutumlu məhsulların ixracdakı xüsusi payı da belə aşağı səviyyədədir. Buna görə də, iqtisadi siyasətdə prioritet olaraq innovativ inkişaf məsələləri hesab olunmalıdır. Həmçinin vergi siyasəti iqtisadiyyatın real sektorunda

innovasiyaları stimullaşdırmalı, həm də əqli mülkiyyət sahəsində “biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın” daha çox genişlənməsinə təkan verməlidir. Bütün bunları nəzərə alaraq dəfələrlə təklif edilmişdir ki, mənfəətin ETT-nin nailiyyətlərinin istehsalat tətbiqinə yönəldilmiş hissəsi vergidən azad olunsun.

Eyni zamanda, normativ-hüquqi aktlarda regionlarda sahibkarlığın inkişafına əhəmiyyətli təkan verə biləcək məqamlar müəyyənləşdirilməli və gücləndirilməli, bu əsasda regionlarımızda mövcud iqtisadi potensialdan səmərəli və bütünlüklə istifadə edilməsinə, regionların kompleks inkişafına, sosial-mədəni obyektlərin və yeni istehsal müəssisələrinin yaradılmasına, yeni işyerlərinin açılması vasitəsi ilə əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə nail olunmalıdır.

Hal-hazırda respublikada sahibkarlığın inkişafı üzrə qismən daha uyğun qanunvericilik bazası formalaşmış və bu bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində sistemli olaraq iş gedir. Azərbaycanda bu sahə üzrə əsas problem normativ-hüquqi aktların olmaması yox, mövcud olan qanunların tam gücü ilə və tam səmərəli işləməməsidir. Bu ciddi problemi həll etməkdən ötrü:

- ölkədə hüquqi və iqtisadi islahatlar daha dərinləşdirilməlidir;
- hökumət strukturlarının fəaliyyəti üzrə səmərəlilik və şəffaflıq artırılmalı, koordinasiya gücləndirilməlidir;
- hüququn aliliyinin təmin edilməsinin məqsədi ilə aparılan səylər daha da artırılmalı, müstəqil olan məhkəmə sistemimizin formalaşdırılması istiqamətində işlər daha da intensivləşdirilməlidir;
- sahibkarlığın inkişafı və dəstəklənməsi haqqında yeni qanunların layihələrinin qəbul edilməsi, köhnə qanunların müasir dövrə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi, qanunlardakı boşluqların, həmçinin normativ-hüquqi aktların arasındakı ziddiyyətlərin aradan qaldırılması üçün sistemli formada işlər aparılmalı, mövcud normativ-hüquqi aktlardan sui-istifadəyə, maraqların toqquşması məsələsinə diqqət artırılmalı, yeni qanunlar qəbul edilməmişdən əvvəl ictimai müzakirədən keçirilməsi kimi bir praktika genişləndirilməlidir.

Bu əsasda Azərbaycan sahibkarlıq, texnologiya və cəmiyyətin səmərəli kombinasiyasına nail olmalı və respublikada davamlı və sürətli inkişafa, insan inkişafı və həyat keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edən sahibkarlıq sistemi formalaşdırılmalıdır.

3.2. Əhalidə sahibkarlıq mədəniyyətinin inkişaf imkanları

Azərbaycanda sahibkarlığın tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, ölkəmiz sahibkarlıq baxımından geniş tarixə malikdir. Bu fəaliyyətin əsas iştirakçıları yerli sahibkarlar olmuşdur. Sahibkarlıq fəaliyyətinin zəif olduğu XX əsrə nisbətən hal-hazırda əhali arasında yenidən kiçik və orta sahibkarlığa maraq artmışdır. Hal-hazırda ölkə üzrə rəsmi göstəricilərə nəzər salsaq görürük ən çox sahibkarlıq fəaliyyəti abşeron və Bakı ərazində yayılmışdır. Lakin son onillikdə qanunvericilik və bir çox sahədə aparılan və hələ də davam etməkdə olan yeniliklər, islahatlar nəticəsində artıq azərbaycanın bir çox regionunda kiçik və orta sahibkarlıq üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Cədvəldə 2012-16-cı illər üzrə regionlarımızda sahibkarlıq subyektlərinin artım tempini görmək olar.

Cədvəl 6. Regionları üzrə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı⁶

	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - cəmi	141,422	165,277	186,898	183271	191695
Bakı şəhəri	50,029	58,265	70,253	76530	75149
Abşeron regionu	10,765	12,546	13,824	12025	14481
Gəncə-Qazax regionu	16,869	20,586	22,114	22,430	21564
Şəki-Zaqatala regionu	9,096	10,717	11,485	11,942	11711
Lənkəran regionu	8,996	10,193	11,935	12,500	12123
Quba-Xaçmaz regionu	6,557	8,081	9,107	9,496	9385
Aran regionu	26,135	30,256	32,670	33,414	32315
Yuxarı Qarabağ regionu	2,756	3,442	3,492	3,383	3273
Kəlbəcər-Laçın regionu	386	433	514	125	161
Dağlıq Şirvan regionu	4,029	4,612	5,115	5,265	5068
Naxçıvan Muxtar Respublikası	5,804	6,146	6,389	6,070	6465

6 - Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Regionlardakı belə artımın səbəblərindən biri də sosial və iqtisadi inkişaf əlaqədar qəbul edilmiş və icrası hələ də davam etdirilən dövlət proqramlarıdır. Hal-hazırda üç belə proqramı nümunə göstərmək olar:

1. 2008-15 Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf dövlət proqramı.
2. Azərbaycan respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial iqtisadi inkişafı dövlət proqramı
3. Azərbaycan respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial və iqtisadi inkişafı dövlət proqramı

Prezidentin 27 fevral 2014-cü ildə imzaladığı fərmanla təsdiqlənmiş 2014-2018-ci illər proqramı regionlarda hərtərəfli inkişafa nail olmaq üçün 2004-cü ildən etibarən aparılan məqsədyönlü siyasətin davamıdır. Bu proqramda ölkənin bütün regionlarında mövcud potensialın daha səmərəli istifadə edilməsi ilə bütün sahələrdə infrastrukturun yaxşılaşdırılması, yeni istehsal müəssisələrinin yaradılması və mövcud olan müəssisələrdə fəaliyyətin daha da təkmilləşdirilməsi və s. kimi kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Proqram özlüyündə iki əsas bölməyə ayrılmışdır ki:

1. ölkə səviyyəsində aparılacaq tədbirlər,
2. iqtisadi rayonlar üzrə aparılacaq tədbirlər.

Həyata keçirilməsi planlanan tədbirlərdən 1084-ü regionlar üzrədir.

Regional səviyyədə aparılan tədbirlər nəticəsində uzun müddətdir ki istifadə olunmayan və ya artıq çox az sayda sahibkarın fəaliyyət göstərdiyi sahələr yenidən canlanmışdır. Belə sahibkarlıq müəssisələrinin artması işsizliyin həllində də öz sözünü deyir.

Buna baxmayaraq, hələ də regionlarda kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf səviyyəsi malik olduğu potensialla üst-üstə düşmür. Mövcud olan sahibkarlıq fəaliyyəti sahələri ilə yanaşı istehsal potensialı mövcud olan sahələrin də araşdırılması, inkişaf etdirilməsi regionların sosial və iqtisadi infrastrukturunda irəliləyiş yarada bilər. Regionlardakı potensialın tam öyrənilməməsinə səbəb olaraq,

əhali arasındakı sahibkarlıq meyllərinin zəifliyi, əksəriyyətin daha inkişaf etmiş və artıq özünü mühkəmləndirmiş fəaliyyət növlərinə yönəlməsi, maliyyə mənbəyinin tapılmasında çətinlik və s. bu kimi amilləri göstərmək olar.

İqtisadi regionlarda əhalinin sahibkarlıq fəaliyyətinə həvəsləndirilməsi və mövcud sahibkarlara dövlət dəstəyi ilə həm region həm də ölkə iqtisadiyyatı üzrə inkişaf, yoxsulluq və işsizlik səviyyəsinin azalması və bu kimi müsbət nəticələr əldə etmək mümkündür. Bütün bu sadalananları nəzərə alaraq qarşıdakı illər ərzində bütövlükdə iqtisadiyyatın o cümlədən iqtisadi regionların prioritet sahələrinin inkişafının stimullaşdırılması qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri olmalıdır.

Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, bütün bu sadalananlar üzrə müəyyən dövlət proqramları fəaliyyət göstərir və artıq kifayət qədər uğurlu nəticələr edilmişdir. 20014-2018-ci illər proqramının 2017-ci il üzrə olan hesabatında bunu aydın görmək olar. Ötən illərdə xeyli zəifləmiş olan pambıq, ipək, tütün, fındıq, çay, şərab və digər bir neçə kənd təsərrüfatı sahəsində bu il irəliləyiş əldə olunmuşdur.

Ölkəmizdə əhalinin sahibkarlıq imkanlarını dəyərləndirmək üçün onun bölgələr üzrə imkanlarına ayrılıqda nəzər salsaq daha geniş məlumat əldə edə bilərik.

Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu - bu iqtisadi rayon həm kənd təsərrüfatı, həm faydalı qazıntılar, həm də turizm cəhətdən bir çox sahibkarlıq imkanlarına malikdir. Kənd təsərrüfatı baxımından - şəkər, kartof, buğda, üzüm, şərab, karamel, konservləşdirilmiş qida, ət və süd məhsulları, böyük və kiçik heyvandarlıqla bağlı sahibkarlıq imkanları mövcuddur. Ölkənin kənd təsərrüfatı məhsullarının 13-14% istehsal edən bu zonada, əsas kənd təsərrüfatı məhsulları kartof, üzüm və buğdadır. Ölkənin kartof istehsalının təxminən 80% -i və üzümün 28% -i bu bölgəyə düşür. Bölgədə bağçılıq və meyvə yetişdirməsi də inkişaf etmişdir. Ölkədə olan mal-qara məhsullarının 15% -i bu bölgədən əldə edilir. Bu bölgə üzrə inkişaf etdirilməsi mümkün sahələrdən biri də turizm sahəsidir. Mövcud olan və 2018-ci il sonuna kimi istifadəyə verilməsi planlaşdırılan qatar reyslərinin bu bölgədən keçməsi burada turizm üçün əlverişli şərait yaradır.

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu – bu bölgədə sənayeləşmə zəif olsada, kənd təsərrüfatı və turizim baxımından kifayət qədər əlverişli imkanlar mövcuddur. Bu bölgə daha çox tikinti sahəsində istifadə olunan daş, qum, əhəng, çınqıl kimi materiallar və müalicəvi sanatoriyalar baxımından zəngindir. Rayon öz tarixi və təbiətinə nə görə turizm üçün olduqca əlverişlidir. Həmçinin hal-hazırda zəif və diqqətdən kənarda qalan xalçaçılıq, tekstil, ipəkçilik sahəsi üzrə kifayət qədər imkan mövcuddur. Kənd təsərrüfatı üzrə isə taxılçılığa üstünlük verilir.

Aran iqtisadi rayonu – əsas imkanlar turizm, kənd təsərrüfatı və sənaye üzrədir. İqlimin uyğunluğu bir çox meyvə və tərəvəz çeşidi istehsalı üçün imkan yaradır. Həmçinin əsas nəqliyyat qovşaqları bu bölgədən keçdiyi üçün logistik cəhətdən də xeyli imkanlara malikdir. Turizm imkanları bu bölgədə çox zəiddir.

Naxçıvan iqtisadi rayonu - bölgədəki əsas sənaye sahələri enerji, elektronika məhsulları, sement, şəkər, qida, alüminium plitələr, mebel istehsalı, ipək, tikmə və toxuculuq toxuculuqlardır. Ölkənin sənaye istehsalının təxminən 2,6% -i bu bölgənin payına düşür. Sənaye istehsalının yarısı, sənaye istehsalçılarının 35% -i Naxçıvan şəhərinin payına düşür. Sənayenin aparıcı sahələri enerji, alüminium zavodları, mebel, avtomobil təmiri müəssisələridir. Tikinti materialları sənayesində polad beton, divar örtükləri, qum və çınqıl müəssisələri yerləşir. Bölgə yüngül və yeyinti sənayesi üzrə əhəmiyyətli bir yerə sahibdir. Tekstil, ipək emalı, xalça toxuması və toxuculuq əməliyyatları yüngül sənaye sahəsinə daxil edilmişdir. Qida sənayesi, konservləşdirmə, tütün emalı, mineral su, ət emalı və balıq məhsulları istehsalı kimi imkanları mövcuddur.

Lənkəran iqtisadi rayonu - İqtisadi zonada çox az təbii qaynaq var. Bölgədəki təbii mədənlər arasında gips, çay daş və tikinti qumları var. Bölgə termal su baxımından zəngindir. Gözəl təbii sahələr, isti və soyuq mineral suları, əlverişli iqlim şəraiti və təkmilləşdirilmiş nəqliyyat şəbəkəsi bölgədə istirahət sanatoriyası turizmin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Lənkəran şəhərindəki turizm mərkəzi və meşəlikdə müalicə mərkəzi fəaliyyət göstərir. Sahənin 26% -i meşələrlə örtülmüşdür. Meyvə-tərəvəz, çay, üzüm, taxıl və kartof regionda əsas kənd təsərrüfatı sahələridir.

Bölgədəki kənd təsərrüfatının inkişafında nəmli subtropik iqlim, məhsuldar torpaq, su və səmərəli əmək resursları mühüm rol oynayır. Sahil sahələrində balıqçılıq edilir. Bölgədə quşçuluq inkişaf etdirilir. Ölkədə istehsal edilən çayın 99% -i, tərəvəzlərin 27% -i, buğdanın 15% -i, kartofun 24% -i, üzümün 13% -i və meyvənin 10% -i bu bölgədədir.

Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu - Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, sərhəd şəhərlərinin olması səbəbindən strateji əhəmiyyətli bölgələrdən biridir. Bölgənin təbii ehtiyatları arasında neft, təbii qaz, yanacaq şisti, qum, ilanlar və içməli su var.

Meşələr sahənin 10-11% -ni əhatə edir. İqtisadi rayonun təbii istirahət resursları zəngindir. Ölkədə ən əhəmiyyətli sanatoriyalar bu bölgədədir. Region iqtisadiyyatının sektor strukturunda kənd təsərrüfatı sektorunun üstünlüyü yüngül və yeyinti sənayesinin inkişafına imkan yaradır. Meyvə və tərəvəz konservasiyası, dülgərlik və balıq məhsulları kənd təsərrüfatı sahəsində vacibdir. Bölgənin inkişaf edən sektorları arasında turizm liderdir. Bölgənin turizmi üçün əhəmiyyətli olan sahələr Yalama-Xudat dənizkarı hissələr böyrək xəstəlikləri üçün Qalaaltı müalicə mərkəzi, Qusar, Quba, Xaçmaz və Dəvəçi ovçuluq və balıq ovu baxımından Kraltı müalicə mərkəzidir. Turizmlə yanaşı konserva, spirtli və qeyri-spirtli içkilər, un, ət və süd məhsulları istehsalı, qablaşdırma, tikinti materialları və xalçaçılıq sahibkarlar üçün əlverişli investisiya sahələrindəndir.

Azərbaycan Respublikasının regionlarının hər birinin özünəməxsus təbii ehtiyatlara malik olması, buradakı sahibkarların ən çox həmin sahə üzrə ixtisaslaşmasına yönəldir ki, bu da həmin regionun kompleks və dinamik inkişafı baxımından müasir vəziyyətinin lazımlı səviyyədə olmadığını göstərir. Təsərrüfata yararlılıq xüsusiyyətlərinin tam öyrənilməsi təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə şərait yaradır.

Regionlarımızın investisiya imkanlarının düzgün şəkildə öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi onların irəlidəki inkişafına və sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə daha yüksək səmərəlilik əldə etməyə imkna verir. Bu baxımdan Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun güzəştli kreditlərinin regionlara istiqamətləndirilməsi və hər bir regionun

sosial və iqtisadi inkişafının stimullaşdırılması əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Çünki, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri regionlarda sahibkarlığın güzəştli kredit vəsaiti ilə təmin edilməsi və regional sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsidir.

3.3. Kiçik sahibkarlıq üçün infrastrukturun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq üzrə infrastrukturun təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra yeni layihələr işlənib hazırlanmışdır ki, bunlardan biri də “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”-dir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı məşğulluğun təmin edilməsində, iqtisadiyyatın diversifikasiyasında, rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində, istehlak mallarına olan tələbatın daxili resurslar hesabına ödənməsi və iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından böyük rolu var. Bu layihədə kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində iqtisadi inkişaf və islahatların qısa, orta və uzunmüddətli perspektivdə əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirilir.

Ölkədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı etdirilməsi ilə bağlı olaraq Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilmiş strateji məqsədlərə nail olmaq və mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadəni təmin etmək üçün bir neçə strateji hədəf təyin olunmuşdur:

- Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin dayanıqlı şəbəkəsinin yaradılması üçün maliyyələşmə resurslarının səmərəli və sərfəli şəkildə əldə edilməsi.
- Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının artırılması və beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsalının təmin edilməsi məqsədi ilə KOS-un fəaliyyətinin beynəlmilləşdirilməsi və xarici bazarlara çıxış imkanlarının artırılması;
- ixtisaslı kadr ehtiyatının hazırlanmasına və kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin bacarıqlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirməklə, regional bazarda keyfiyyətli məhsul və xidmət təklifinin yüksəldilməsi;

- KOS subyektlərinin ilə bağlı araşdırmaların dərinləşdirilməsi və inkişaf istiqamətlərinin müəyyələşdirilməsi vasitəsi ilə, rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün innovasiyaların təşviqi.

Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində müşahidə olunan və ölkəmizdə də tətbiqi mümükün olan bir neçə global trendlər mövcuddur:

- Kiçik və orta sahibkarlıq üzrə risk faktorunun yükəkliyi bu sahədə maliyyə resurslarının əldə edilməsini çətinləşdirir. KOS-un maliyyələşdirilməsi üçün zəmanət fondu, girovsuz maliyyələşmə mexanizmlərinin hazırlanması və tətbiqi, risklərin sığortalanması və s. kimi üsullardan istifadə etmək olar.
- Beynəlxalq təcrübədə əksər transmilli şirkətlər istehsal etdikləri məhsulların müxtəlif komponentlərini kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərindən əldə edirlər. Bu vasitə ilə də bu sahibkarlıq subyektləri global dəyər zəncirində yüksək əlavə dəyər yaradan sektorların iştirakçılara çevrilirlər;
- Belə sahibkarlıq subyektlərinə göstərilən dəstəyin düzgün şəkildə koordinasiya edilməsi və daha əlverişli mühit yaradılması üçün bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə mərkəzləşdirilmiş qurum yaradılmışdır ki, birbaşa olaraq KOS subyektlərinə xidmət edir;
- Vertikal və horizontal klasterlər yaradılır ki, məqsəd kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin bazardakı mövqelərinin qorunub saxlanılması və istehsal xərclərinin azaldılmasıdır. Çünki, bu klasterlər vasitəsi ilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri öz xərclərinin optimallaşdırır və bunun hesabına miqyas effektinə nail olurlar.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün normativ-hüquqi bazanın daha da təkmilləşdirilməsi, institusional islahatların davam etdirilməsi, daha güclü rəqabət mühitinin yaradılması və KOS agentliyinin yaradılması və bu sahədə fəaliyyət üçün zəruri texniki, intellektual resursların, eləcə də icazə sənədləri, lisenziyaların əldə edilməsi sisteminin bir az da asanlaşdırılması-sadələşdirilməsi kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi mövcud infrastrukturun inkişaf etdirə bilər.

Strateji yol xəritəsində bütün bu proseslər nəzərə alınmışdır və əgər uğur əldə edilərsə, KOS-un ÜDM və məşğulluqda payı 15%-dən və 20%-ə, ölkənin qeyri-neft ixracındakı payı isə 10%-ə çatdırılması hədəflənir.

Azərbaycanda biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi, maliyyə resurslarının əldə edilməsinin asanlaşdırılması və beynəlxalq bazarlara daha çox çıxış imkanı yaradılması, həmçinin innovativ yanaşmanın bütün əlaqəli sahələrdə tətbiqi kiçik və orta shibkalıq subyektlərinin inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradacaqdır. Bu vasitə ilə Azərbaycanda bu sahədəki subyektlərin yüksək gəlir gətirən sektorlarda, eləcə də, qeyri-neft sektorundakı payı və məşğulluq imkanları artacaqdır. KOS-un gücləndirilməsi hesabına ölkənin iqtisadi potensialı daha da artacaqdır ki, bunun da nəticəsində Azərbaycanda rəqabət mühiti tam təmin olunacaq və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan həm yerli, həm də xarici investorlar üçün dünyanın ən əlverişli ölkələrindən birinə çevriləcəkdir. Strateji yol xəritəsində müxtəlif üsullarla və mövcud təşəbbüslər əsasında kiçik və orta sahibkarların maliyyə mənbələrinə daha asan çıxışının təmin edilməsi üçün xüsusi fəaliyyət planının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Vençur maliyyə formasında yerli investisiyaların stimullaşdırılması və birbaşa xarici investisiyaların kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyət sektorlarına cəlb edilməsi üçün mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi mümkündür. Xüsusi kredit büroları və kredit zəmanət fondu və yaradılsa yerli və xarici banklar tərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə xidmətlərinin və kredit resurslarının artırılmasına nail olunar və ən səmərəli maliyyə əlçatanlığı təcrübələrinin Azərbaycanda da tətbiqi təmin edilə bilər. Hal-hazırda Azərbaycanda investorlar tərəfindən maliyyələşdirilən özəl maliyyə institutları və yeni kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin yaradılması planlaşdırılır. Bununla da hazırlanmış olan strateji planlara əsasən, dəyər zəncirində yüksək gəlir gətirən bir çox sektorun inkişafına təkan verəcəkdir.

Gələcək illərdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin daha da gücləndirilməsi ilə eyni vaxtda müəssisələrin öz fəaliyyət sahələri üzrə yeni biznes

assosiasiyaları yaratmaları planlaşdırılır. Hansı ki, belə biznes assosiasiyalarının inkişafı dövlət və özəl sektorda dialoqun daha çox genişləndirilməsinə imkan yaradacaqdır. Bu cür assosiasiyalar kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə iləridəki dövrlərdə prioritetlərin reallaşdırılmasında böyük köməklik edəcəkdir. Belə assosiasiyalar yalnız yox KOS agentliyi ilə birlikdə işləyəcək və bunun hesabına müvafiq sektorlardakı müəssisələrin problemlərini daimi olaraq təhlilini edəcək, onları lazımi qurumlarda səsləndirəcək və həlli yollarını axtaracaqlar. Qeyd olunan sahələr üzrə islahatlar aparılırsa Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın möhkəmlənməsini təmin olunar və qeyri-neft sektorunun inkişafında davamlı uğur əldə edilər.

Ölkəyə daha çox xarici investorların cəlb edilməsində hal-hazırda fəaliyyət göstərən və yeni yaradılması planlanan assosiasiyalar rolu böyükdür. Həmin assosiasiyalar aidiyyəti qurum və tərəfdaşlarla birgə, həyata keçirilən əməliyyatların qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə uyğunlaşdırılması və keyfiyyət göstəricilərinin təyin olunması yolu ilə kiçik və orta sahibkarlıqla bağlı idarəçilik bazas və standartlarını təkmilləşdirəcək.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığı inkişafını daha çox dəstəkləmək məqsədi ilə hal hazırda mövcud olan sənaye zonaları ilə bağlı təşəbbüslərin icrası sürətləndirilə bilər və müvafiq sektorlarda belə zonaların sayını və əhatə dairəsini genişləndirmək mümkündür. Logistik infrastrukturun daha təkmilləşdirilməsi, maliyyə dəstəyinin artırılması və kommunal xidmətlərə daha sərfəli çıxışın təmin edilməsi vasitəsi ilə StartUp şirkətlərini daha rəqabətədavamlı aparıcı biznes təşkilatlarına çevirmək olar. Qeyd olunan belə sadə stimulların və əlverişli həll yollarının daha çox sənaye zonalarında istifadə edilməsi və yayılması vasitəsi ilə Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək mümkündür.

Bu sahibkarlıq sahəsinin davamlı və səmərəli inkişafını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələri üçün qabaqcıl təcrübələrə əsaslanan keyfiyyətli biznes təlimləri təşkil edilə bilər. Təhsil sahəsində də bu sektorun inkişafı üçün müəyyən addımlar atmaq mümkündür. Peşə təhsili sisteminin

təkilləşdirilərək bu sahənin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması, həmçinin biznes sektorunun elmi-texniki inkişafını təmin etmək olar. Yeni biznes inkubatorları yaratmaq olar ki, onlar StartUp-ların biznes ehtiyacalarına uyğun məsləhət xidmətlərinin göstərir. Bu vasitə ilə, Azərbaycanda innovativ StartUp-lar peşəkar idarəetmə nəticəsində indikindən daha yüksək səviyyəyə çata bilər. Elə həmin məqsəd ilə də kiçik və orta sahibkarlıqda biznes assosiasiyaları bu istiqamətdə görülməli işləri yaxından monitorinq edərək, müvafiq təşəbbüsləri və onların səmərəliliyi, gətirə biləcəyi faydaları müəyyən edə bilər, hər hansı maneə olarsa, bu maneələrin aradan qaldırılması üçün tədbirlər planı işləyib hazırlaya bilər.

İzah olunan innovasiya təşəbbüsləri yalnız sənayedə deyil eyni zamanda peşə məktəbləri və universitetlər üçün də təkrarlanmalıdır Belə təhsil müəssisələrində təhsil alan və eyni zamanda artıq işləyən şəxslər üçün təlimlər keçirilə bilər ki, bu da öz növbəsində Azərbaycanda sahibkar düşüncə tərzinin inkişafı təkan verəcəkdir. Sahibkarlıq konsepsiyası Universitetlərin və texniki peşə məktəblərinin təhsil proqramlarına daxil edilən sahibkarlıq konsepsiyası, ölkəmizdə sahibkarlıq bacarıqlarının daha da təkmilləşdirilməsinə şərait yaradır və artıq belə təhsil müəssisələrindən məzun olan istedadlı gənclər maraq göstərdikləri sektorlarda öz biznesini qurmaqda daha həvəsli uğurlu olacaqlar. Strateji plan çərçivəsində kiçik və orta sahibkarlıq agentliyi lazımı təhsil müəssisələri və dövlət qurumları ilə bu istiqamətdə daha sıx əməkdaşlıq quracaq və tətbiqi elmlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirəcəkdir.

2025-ci ildə Azərbaycan əlverişli rəqabət mühitinə sahib olan, dövlət-özəl tərəfdaşlığının yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, yüksək ixtisaslı kadr potensialı və daim inkişaf edən qeyri-neft sektoru olan bir dövlətə çevriləcəkdir. Bu kontekstdə KOS ölkənin iqtisadi inkişafının aparıcı qüvvəsinə çevriləcək və rəqabətə davamlı mal və xidmətlər istehsal edən müəssisələr sayəsində əsas istehlak malları baxımından ölkənin idxaldan asılılığını minimuma endirəcəkdir. Azərbaycanda 2025-ci ilədək olan dövr üzrə uzunmüddətli baxışın həyata keçirilməsi nəticəsində KOS-un

ÜDM-də və məşğulluqda payının müvafiq olaraq 35 və 40%-ə, ölkənin qeyri-neft ixracında payının isə 25%-ə çatdırılması nəzərdə tutulur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatında hərəkətverici qüvvələrdən biri hesab edilir. Öz iqtisadi təbiətinə uyğun olaraq daim mənafeyini güdən şəxslərə sahibkar deyilir. Elə bu səbəblə də sahibkarlar cəmiyyətə kəfətət qədəe vacib və əhəmiyyətli xidmətlər göstərirlər. Belə ki, onlar sahibkarlıq və istehsal obyektləri yaratmaqla milli iqtisadiyyatın formalaşmasında iştirak edir, cəmiyyət üzvlərini iş ilə təmin edir, cəmiyyətin məhsul və xidmət kimi təlabatlarını ödəyir qazandıqları gəlirdən vergi verərək cəmiyyətin ümumi olan xərclərinin ödənilməsi prosesində iştirak edirlər. Beynəlxalq təcrübədən görünür ki, sahibkarlıq sahəsindəki inkişaf üçün birinci olaraq makroiqtisadi sabitlik əldə edilməli, sahibkarlıq üçün əlverişli mühit yaradılmalıdır. Belə bir mühitin yaradılması dövlət səviyyəsindən başlayaraq hər bir vətəndaşın sahibkarlıq fəaliyyətinə münasibətinə kimi bir sıra problemlərin həll edilməsindən aslıdır. Azərbaycanda ilk dövrlər üçün mövcud olan iqtisadi və siyasi böhran sahibkarlıq fəaliyyətindəki təşəkkülə ləngidici və mənfi göstərsə də, sonrakı dövrlərdə bu sahələrdə sabitliyin əldə edilməsi sahibkarlıq mühitini əhəmiyyətli səviyyədə yaxşılaşdırmışdır. Bu fəaliyyət növünü tənzimləyən qanunvercilik aktları və qanunlar sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində dövlətin siyasətinin əsaslarına söykənmiş onun reallaşması üçün hüquqi təminatları yaratmışdır.

Sözəgədən sahədə dövlət siyasətinin dəqiqləşdirilməsi və həmin siyasətin qanunvericilik aktları vasitəsi ilə öz ifadəsini tapması sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında əsas konseptual müddəadır. Bir digər konseptual müddəə olaraq qeyd edilir ki, sahibkarlıq sahəsindəki inkişaf dövlət siyasəti xüsusi şəkildə, dövlətin siyasi və iqtisadi siyasətinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi kimi işlənilib hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır.

Bu fəaliyyət sahəsinin inkişafı üçün dünya təcrübəsindən istifadə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. O səbəbdən ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində olan dünya ölkələrində sahibkarlıq sahəsinin təşəkkülü tarixi və təbii bir proses kimi getmişdir.

Müstəqilliyimizi qazandıqdan sonra Azərbaycanda qəbul edilən sahibkarlıqda inkişaf proqramı və dövlət siyasətində əsas istiqamətlər, ümumi olaraq sahibkarlığın

inkişafı və təşəkkülü vəzifələrini qarşıya qoymuşdur. Həmin vəzifələr reallaşdıqca bu fəaliyyət sahəsində yeni bir mərhələ başlayır. Artıq ön plana kiçik sahibkallığın təşəkkülü vəzifəsi keçir və bu sahə üzrə dünya təcrübəsindən yararlanmaq üçün kifayət qədər böyük imkanlar mövcuddur.

Kiçik sahibkarlıq sahəsinin sosial sabitlik və iqtisadi artımın təmin edilməsində mühim əhəmiyyəti nəzərə alınaraq demək olar ki, bütün ölkələrdə onun inkişafı üçün dövlətlər tərəfindən hərtərəfli köməklik edilir. Belə köməyin ünvanlı ola bilməsi üçün sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin kiçik, orta və iri olaraq təsnifləşdirilməsi vacibdir. Dünya təcrübəsində belə təsnifləşdirmələr üçün müxtəlif meyarlardan istifadə olunur. Əsas kapitalın kəmiyyəti, işçilərin sayı, nizamnamə fondu, dövriyyə həcmi bu kimi meyarlara aiddir. Eyni zamanda həmin meyarların kəmiyyət səviyyəsi də iqtisadiyyatın sahələri üzrə fərqləndirilir.

“Kiçik sahibkarlara dövlət köməyi haqqında AR qanunu”-nda Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün işçi sayı meyar olaraq qəbul edilmişdir. Qeyd edək ki, bu qanun 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. İşçi sayı ilə yanaşı olaraq, digər meyarların da əsas kimi götürülməsi daha məqsədəuyğun ola bilər. Bu meyar əsas istehsal fondlarının dəyəri və yaxud dövriyyənin həcmi ola bilər. Ümumi olaraq kiçik sahibkarlıq subyektləri hal-hazırda bir neçə sahə üzrə yalnız bir meyarla müəyyən edilir. Nəqliyyat və tikinti, sənaye, elmi-texniki sahə və kənd təsərrüfatı - bir, informasiya, xidmət, ticarət və digər sahələr başqa bir qrupda birləşdirilərək bir meyar istifadə edilir. Baxmayaraq ki, bu sahələrin hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var və ayrıcalıqda hər birinin öz meyarı olmalıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə bazar iqtisadiyyatı şəraitindəki ölkələrin təcrübələri ilə yanaşı olaraq, MDB ölkələrinin də, təcrübələrini öyrənmək mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yeni müstəqillik qazanmış dövlətlər bazar iqtisadiyyatına digər ölkələrdən daha fərqli bir sistemdən keçir. İnkişaf etmiş bu ölkələrdə kiçik sahibkarlıq sahəsinin inkişafı daha çox məşğulluğun təmini məqsədi daşıyırdısa, Azərbaycanda kiçik sahibkarlığın özünün iqtisadi inkişafının və təşəkkülünün təmin olunmasını hədəfləyir.

Kiçik sahibkarlıqda təşəkkül və inkişafın tənzimlənməsi haqda həyata keçirilən beynəlxalq təcrübənin yerli şəraitə tam uyğunlaşdırılması, nəticələrin yaxşılaşdırılması, yeni və müxtəlif mexanizmlər işlənərək hazırlanması qarşısında mühim vəzifələr durur. Aparılan araşdırmalar zamanı bəzi təkliflər yaranmışdır.

1. Azərbaycanın iqtisadiyyatında hazırkı dövrdə müəssisə həcmindən aslı olmadan sahibkarlıq üzrə bütün formalar inkişaf etdirilməlidir. Ancaq tədqiqatlar göstərir ki, xarakter və xüsusiyyətlərinə görə Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədəuyğundur. Çünki belə müəssisələr daha az kapital və əmək tutumlu olur və bazar mühitinə daha rahat və tez uyğunlaşırlar. Bu müəssisələr iflas etdikdə belə, yenilərinin təşkil edilməsi o qədər də çətinlik yaratmır.
2. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə yaradılan sosial və iqtisadi mühit bu sahibkarlıq növü üzrə səmərəli fəaliyyətə təsir edir. Bu səbəblə də Azərbaycanda ümumi olaraq sahibkarlıq münasibəti formalaşdırılmasından aslı olmayaraq, bu fəaliyyət sahəsi üzrə zəruri mühit, normativ aktlarla yanaşı, digər iqtisadi və sosial, hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi, həyata keçirilməsi prosesini sürətləndirmək, nəzarəti gücləndirmək, işləkliyini təmin etmək əsas şərtlər kimi qəbul edilməlidir.
3. Araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, iqtisadiyyatın daha da sağlamlaşdırılması üçün əlverişli mühitin yaradılması, əlavə və yeni iş yerlərinin qurulmasının fəallaşması, rəqabət mühitinin inkişafı, istehlak sektoru üzrə genişlənmənin təmin edilməsi cəhətdən kiçik və orta sahibkarlar sahibkarlığ sistemində xüsusi rola malikdirlər. Bununla yanaşı olaraq, kiçik və orta sahibkarlıqda digər bir üstünlük kiçik sahibkarlığın böyük həcmdə azadlığa malik olması, yerli təsərrüfat sahəsinə daha tez uyğunlaşma qabiliyyəti, qəbul edilmiş qərarların operativ və cəldliklə həyata keçirilməsi, iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olduqda, istehsal və idarəetmə xərclərinin aşağı olması, şəxsin öz fikir və ideyalarını həyata keçirmək fürsətinin olması, istehlakçıların tələbatına uyğun olaraq, məhsul forma və keyfiyyətində daha

qısa bir zamanda dəyişikliklərin edilə bilməsi imkanlarının olması, ilkin kapitəla daha az ehtiyacın olması,və s.

4. Dövlətin məqsədli proqramlarını və tədbirlərini kiçik və orta sahibkarlığın perspektivli sahələrinin inkişafının təmin edilməsinə yönəldilməsi.
5. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin daha da səmərəli fəaliyyət göstərə bilməsi, maraqlarının müdafiə edilməsini təmin etmək məqsədi ilə yeni qanunların və normativ aktların qəbulu, müvafiq qanunvericilik bazaasında əhəmiyyətli təkmilləşdirilmə.
6. Azərbaycanda KOS üzrə fəaliyyətin prioritet istiqamətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bu sahələrdə vergi güzəştlərinin tətbiq olunması mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsi və bununla bağlı olaraq Vergi qanunvericiliyində müvafiq əlavə və dəyişiklikləri həyata keçirmək.
7. KOS subyektlərinin əlverişli rəqabət mühiti ilə təmin edilməsini nəzərdə tutmuş Rəqabət Məcəlləsinin qəbulu və icrasının daha da sürətləndirilməsi və s.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abbasov A.B. - “ Biznesin əsasları”, Bakı, 2005
2. “Azərbaycan Ekonomisi ve Yatırım imkanları” – Dr.Osman Nuri Aras, Bakü 2005
3. Aslanov S.X. - Sahibkarlıq hüququ, Bakı, 2005
4. Əhmədov M., A.Hüseyn - İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları, Bakı2011
5. Karminski A., Olenov N. və b. Ticarət iqtisadiyyatı, 2006
6. Manafov Q.N. - Sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial və iqtisadi aspektləri, Bakı, 2000
7. Niftullayev V.M. - Sahibkallığın əsasları. Bakı, 2004
8. İbrahimov İ.H., İbrahimov E.R. - “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi” , Bakı, 2004
9. İmanov Ə.Ş. - Kiçik sahibkarlıq, Bakı 2009
- 10.İsayev S.Z., Tanrıverdiyev S.M. - İqtisadi hüquq., Bakı ,2013
- 11.Həsənov R. - İqtisadi siyasət: metodologiya və praktika., Bakı, 2009
- 12.Vəliyev T.S., Babayev Ə.P., Meybullayev X.M. - “İqtisadi nəzəriyyə”,Bakı, 2001
- 13.Yaroçkin V., Buzanova Y. - Biznesin və sahibkarlığın təhlükəsizliyinin əsasları 2008
- 14.Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Bakı 1995
- 15.Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi Sahibkarlara Kömək Milli Fondu“ Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün əyani vəsait”
- 16.Sahibkarlıq fəaliyyəti barəsində Azərbaycan Respublikası Qanunu 102
- 17.Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi barəsində Azərbyacan Respublikası Qanunu
- 18.Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu- SKMF (jurnal)

İnternet resurslar

1. <http://www.iktisadi.org/girisimcilik-kavrami.html>
2. <http://www.econlib.org/library/Enc1/Entrepreneurship.html>
3. <http://yourbusiness.azcentral.com/theories-entrepreneurship-23795.html>
4. <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199546992.001.0001/oxfordhb-9780199546992>
5. <http://www.brighthub.com/office/entrepreneurs/articles/78364.aspx>
6. <https://ecestudy.files.wordpress.com/2015/02/theories-of-entrepreneurship.pdf>
7. http://mida.gov.az/documents/Kicik_və_orta_sahibkarlıq_səviyyəsində_istehlak_mallarının_istehsalına_dair.pdf
8. https://www.stat.gov.az/source/industry/az/industry_S-IF_2017.pdf
9. https://azertag.az/store/files/Strateji_yol_xeritesi/qrafik_ve_hesabatlar_11092017/Kichik_orta_sahibkarlıq_qrafik%2Bhesabat.pdf
10. <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>
11. http://www.eu4business.eu/files/medias/sme_policy_index_eap_2016_0_0.pdf
12. <http://anfes.gov.az>
13. <http://economy.gov.az>
14. <http://elibrary.az>
15. www.taxes.gov.az
16. <http://erc-az.org>